

HİTİT İLAHİYAT DERGİSİ

Hitit Theology Journal

e-ISSN: 2757-6949

Cilt | Volume 24 • Sayı | Number 1

Haziran | June 2025

İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî'nin Şiirinde Pesimizm

Pessimism in the Poetry of İbrâhîm 'Abd al-Qâdir al-Mâzinî

Sorumlu Yazar | Corresponding Author

Emine Merve AYTEKİN

Arş. Gör. | Res. Asst.

Adıyaman Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı

Adıyaman University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic
Sciences, Arabic Language and Rhetoric Division

Adıyaman | Türkiye

Dr. Adayı | PhD Can.

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Erciyes University, Institute of Social Sciences

Kayseri | Türkiye

eyaytekin@adiyaman.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7680-7340>

Halim ÖZNURHAN

Prof. Dr. | Prof.

Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap
Dili ve Belagati Anabilim Dalı

Erciyes University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic
Sciences, Arabic Language and Rhetoric Division

Kayseri | Türkiye

hoznurhan@erciyes.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9558-566X>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 05.01.2025

Kabul Tarihi | Accepted: 10.05.2025

Yayın Tarihi | Published: 30.06.2025

Atıf | Cite As

Aytekin, Emine Merve-Öznurhan, Halim. "İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî'nin Şiirinde Pesimizm". *Hitit İlahiyat Dergisi* 24/1 (2025), 197-221.
<https://doi.org/10.14395/hid.1614003>

Yazar Katkı Oranları:

Araştırmanın Tasarımı : Yazar-1 (%95) - Yazar-2 (%5)

Veri Toplanması : Yazar-1 (%90) - Yazar-2 (%10)

Araştırma -Veri Analizi-Doğrulama : Yazar-1 (%90) - Yazar-2 (%10)

Makalenin Yazımı : Yazar-1 (%95) - Yazar-2 (%5)

Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi : Yazar-1 (%95) - Yazar-2 (%5)

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler-yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Yazarlar bu makalenin hazırlanma sürecinin hiç bir aşamasında yapay zekadan faydalanılmadığını; bu konuda tüm sorumluluğun kendisine (kendilerine) ait olduğunu beyan etmektedir.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Author Contribution Rates:

Conceptualization : Author-1 (%95) - Author-2 (%5)

Data Curation : Author-1 (%90) - Author-2 (%10)

Investigation-Analysis-Validat : Author-1 (%90) - Author-2 (%10)

Writing : Author-1 (%95) - Author-2 (%5)

Writing - Review & Editing : Author-1 (%95) - Author-2 (%5)

Review: Single anonymized - Two internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two external double-blind peer review.

It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Artificial Intelligence Ethical Statement: The author declares that artificial intelligence was not utilized at any stage of the preparation process of this article and accepts full responsibility in this regard.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/en/pub/hid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Pessimism in the Poetry of Ibrāhīm ‘ Abd al-Qādir al-Māzinī

Abstract

Poetry can be briefly defined as the external expression of an individual's inner emotions, sometimes in rhymed and sometimes in unrhymed form. In the formation of the poet's poetry, the socio-political conditions of the period in which he lived, and his personal experiences come into play. Therefore, evaluating a poem on its own, detached from the context to which it belongs, may yield misleading results. Because each poem of the poet has a meaningful place on the plane of national and universal poetry. In this respect, the poet's poems contain many parameters that reflect his point of view, the historical, social, aesthetic, ideological and psychological elements of the objective environment in which the poem was formed, and his relations with national and universal poets. These parameters shape the theme, style, and form of the poem. Pessimism, which is the subject of this study, is defined as a form of perception and state of mind that emerges due to the individual's inability to realize his hopes, experiencing psychological and physical difficulties, or the negative effects of social and political conditions; emphasizing negativity in everything, evaluating the world with thoughts of sadness, hopelessness, pain and death. This tendency, which has also found a place in literature, was reflected in the works of literary figures, especially those belonging to the romantic movement, through various key concepts as a result of the periodic conditions and individual experiences they lived through. Themes such as satire, elegy, loneliness, grief, death, the inability to accept the world as it is and thus escape from reality, emotional conflict and the exhaustion of youth can be counted among these key concepts due to reasons such as living conditions, wars, social class differences, deterioration of political conditions, individual concerns and personal life experiences. In Western literature, Walter Scott (d. 1832), Lord Byron (d. 1824); in Turkish literature, Recâzâde Mahmud Ekrem (d. 1915), Cenap Şehabettin (d. 1934); and in Arabic literature, Abū Ṭayyib al-Mutanabbī (d. 965), Abū al-‘ Alā ‘ al-Ma‘ arrī (d. 1057), ‘ Abd al-Raḥmān Shukrī (d. 1958), and Ibrāhīm ‘ Abd al-Qādir al-Māzinī (d. 1949) reflected this tendency in their works, sometimes with a pessimistic worldview and sometimes with the influence of a movement. Māzinī, one of the three representatives of the Dīwān School, also tended to pessimism in his poetry for abstract reasons such as melancholic moods in his private life, radical changes and instabilities in his social status, as well as concrete reasons such as physical appearance and ailments. This study aims to examine the manifestations of pessimism in the poetry of Māzinī, a romantic poet, using data analysis the method, a qualitative research method with an interpretive perspective. Furthermore, the article seeks to analyze the general and specific factors that influence the poet's tendency towards pessimism and to clarify the key concepts that this tendency is expressed in his verse. Although articles and theses on Māzinī's novelism and storytelling have been published in Turkish and Western academia, there is no focused scholarly inquiry on his pessimistic tendency in his poetry. In the Arab world, there are studies on Māzinī's identity as a novelist, poet and literary critic; however, although there have been various articles and theses on pessimism in different poets, there is no scholarly research on the traces of pessimism in Māzinī's poetry. The absence of such a study on a poet in whose works this tendency is clearly evident represents a notable gap in the literature. This study can be regarded as an academic initiative aimed at addressing that deficiency. After providing general background information to serve as a foundation in the introduction, detailed biographical data about Māzinī have not been included in order to avoid repetition and to avoid exceeding the scope of the article. However, in order to provide the reader with a framework regarding the poet's tendency toward pessimism, certain biographical details have been briefly mentioned. Then, in order to reveal the manifestations of pessimism in the poet's poems, a certain number of poems from his poetry divan, *Dīwān al-Māzinī*, were analyzed as examples. In line with the thematic framework, selected excerpts from certain poems are presented, while some are included in full. It has been determined that the predominant concepts in the analyzed poems are death, existential crisis leading to a sense of nothingness, anguish and sorrow. In this respect, the study aims to lay the groundwork for more in-depth and analytical investigations into the poetic world of a poet who possesses a strong capacity to observe beginnings and endings and to analyze tragic events.

Keywords: Arabic Language and Literature, Modern Arabic Poetry, The Dīwān School, Ibrāhīm ‘ Abd al-Qādir al-Māzinī, Pessimism.

* This article is derived from the doctoral thesis titled "Ibrāhīm ‘ Abd al-Qādir al-Māzinī's Understanding of Poetry", which is currently being prepared by the first author, Emine Merve Aytekin, under the supervision of Prof. Dr. Halim Öznurhan at Erciyes University Institute of Social Sciences.

İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî'nin Şiirinde Pesimizm**

Öz

Şiir, kısaca bireyin iç dünyasındaki duyguların bazen kafiyele bazen kafiyesiz bir biçimde dışa yansımaları şeklinde ifade edilebilir. Şairin şiirinin teşekkülünde, yaşadığı dönemin sosyo-politik koşulları ve bireysel tecrübeleri devreye girmektedir. Dolayısıyla bir şiiri tek başına, ait olduğu bağlamdan kopararak değerlendirmek yanıltıcı sonuçlar verebilir. Zira şairin her bir şiiri, ulusal ve evrensel şiir düzleminde anlamlı bir yere sahiptir. Bu itibarla, şairin şiirleri; onun bakış açısını, şiirin oluştuğu nesnel ortamın tarihsel, toplumsal, estetik, ideolojik ve psikolojik unsurlarını, ayrıca milli ve evrensel şairlerle ilişkilerini yansıtan birçok parametreyi barındırır. Bu parametreler, şiirin temasını, üslubunu ve biçimini şekillendirir. Bu çalışmaya konu olan pesimizm; bireyin umutlarını gerçekleştirememesi, psikolojik ve fiziksel zorluklar yaşaması ya da toplumsal ve siyasal koşulların olumsuz etkileri nedeniyle ortaya çıkan; her şeyde olumsuzluğu öne çıkaran, dünyayı üzüntü, umutsuzluk, acı ve ölüm düşünceleriyle değerlendiren bir algı biçimi ve ruh durumu olarak tanımlanmaktadır. Edebiyatda da yer edinen bu temayül, özellikle romantik akıma mensup edebiyatçıların yaşadıkları dönemsel şartlar ve bireysel tecrübeler neticesinde çeşitli anahtar kavramlar aracılığıyla eserlerine yansımıştır. Yaşam koşulları, savaşlar, toplumsal sınıf farklılıkları, siyasal koşulların bozulması, bireysel kaygılar ve kişisel hayat tecrübeleri gibi sebeplerin etkisiyle hiciv, ağıt, yalnızlık, keder, ölüm, dünyayı olduğu gibi kabullenememe ve dolayısıyla gerçeklikten kaçış, duygusal çatışma ve gençliğin tükenmesi gibi temalar bu anahtar kavramlar arasında sayılabilir. Batı edebiyatında Walter Scott (ö. 1832), Lord Byron (ö. 1824); Türk edebiyatında Recâizâde Mahmud Ekrem (ö. 1915), Cenap Şehabettin (ö. 1934); Arap edebiyatında ise Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî (ö. 965), Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî (ö. 1057), Abdurrahman Şükrî (ö. 1958) ve İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî (ö. 1949) gibi edebiyatçılar kimi zaman pesimist bir dünya görüşü ile kimi zamanda bir akımın etkisi ile eserlerine bu yönelimi yansıtmışlardır. Dîvân Ekolü'nün üç temsilcisinden biri olan Mâzinî de şiirlerinde, özel hayatındaki melankolik ruh halleri, sosyal statüsündeki köklü değişimler ve istikrarsızlıklar gibi soyut durumların yanı sıra fiziksel görünüm ve rahatsızlıklar gibi somut sebepler ile karamsarlığa meylenmiştir. Bu çalışma, yorumlayıcı bir perspektif ile nitel bir araştırma yöntemi olan veri analizi metodunu kullanarak romantik bir şair olan Mâzinî'nin şiirlerinde pesimizm olgusunun tezahürlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, çalışmaya konu olan şairin pesimizme yönelmesinde etkili olan genel ve özel faktörleri analiz ederek, bu yönelimin şiirinde hangi anahtar kavramlar ile vücut bulduğunu açıklığa kavuşturmak da bu makalenin hedefidir. Türk ve Batı akademisinde Mâzinî'nin romancılığı ve öykücülüğü üzerine makale ve tez türünde çalışmalar yapılmış olmakla beraber şiirlerindeki pesimist yönelimi üzerine yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Arap dünyasında ise Mâzinî'nin roman, şair ve edebî eleştirmen kimliği üzerine yapılan çalışmalara ulaşılmıştır; fakat farklı şairlerde pesimizm konusu üzerine çeşitli makale ve tez türünde çalışmalar yapılmış olmakla beraber Mâzinî'nin şiirinde pesimizmin izlerine dair ilmî bir araştırma bulunmamaktadır. Şiirinde bu eğilimin belirgin bir biçimde varlık gösterdiği bir şair üzerine bu minvalde bir çalışmanın bulunmaması, literatürde bir boşluk oluşturmaktadır. Bu çalışma, söz konusu eksikliğe yönelik akademik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Giriş bölümünde, çalışmaya temel teşkil edecek genel bilgiler verildikten sonra, tekrara düşmemek ve makalenin kapsamını aşmamak adına Mâzinî'nin hayatına ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmemiştir. Bununla birlikte, okuyucunun zihninde şairin bu eğilimine dair çerçeve oluşmasını sağlamak amacıyla bazı kişisel bilgilere kısaca değinilmiştir. Ardından, şairin şiirlerindeki pesimizmin tezahürlerini ortaya koymak amacıyla, onun *Dîvânü'l-Mâzinî* isimli şiir divanından örnek mahiyetinde belirli sayıda şiir incelenmiştir. Bağlama göre şairin bazı şiirlerinden kesitler aktarılırken bazı şiirlerin tamamı verilmiştir. İncelenen bu şiirlerde öne çıkan kavramların ölüm, varoluşsal krizden hareketle hiçlik duygusu, ıstırap ve hüznün olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, başlangıçları ve sonları gözlemleyip trajik hadiseleri analiz etme yeteneği güçlü olan şairin şiir dünyasına yönelik daha derinlikli ve çözümleyici çalışmalara zemin sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Modern Arap Şiiri, Dîvân Ekolü, İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî, Pesimizm.

Giriş

Edebiyat, toplumların ve bireylerin düşünce, duygu ve kültür dünyalarını yansıtan bir ayna işlevi görerek, tarih boyunca önemli bir kültürel taşıyıcı olmuştur. Bu ayna işlevini edebiyatın ürünü olan edebî eserler sağlamaktadırlar. Her edebî metin, ait olduğu toplumun kültürünü, sosyal yapısını, meselelerini yansıtmakla beraber edebiyatçının bireysel perspektifi hakkında da geniş

** Bu makale, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Halim Öznurhan danışmanlığında, birinci yazar Emine Merve Aytekin tarafından hazırlanmakta olan "İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî'nin Şiir Anlayışı" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

bilgi sunmaktadır.¹ Bu dinamikten hareketle hayatla bağı son derece derin olan genelde sanatın² özelde edebiyatın varlığının, tüm güçlü ve zayıf yönleriyle yaşamın merkezinde yer alan insanın ve toplumun varoluşuyla doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda savaş, barış ve iktidar yönetimi gibi siyasi meseleler; inanç, ibadet ve ahlaki değerler gibi dini meseleler ve elem, sevinç, sevgi, hırs, korku ve kahramanlık gibi insana özgü unsurlar edebiyatın kaynağını oluşturur.

Yalnızca bir kuşaktan diğerine aktarılacakla kalmayıp, ulusal sınırları aşarak evrensel niteliğe sahip olan edebî ürünler, hayal gücüne dayanabileceği gibi gerçek olaylardan da esinlenebilmektedirler. Bunun yanında edebî ürünlerin etkilendiği ve esinlendiği meseleler, bazen toplumsal bazen de bireysel olabilmektedir. Buradan hareketle Arap edebiyatı, Cahiliye döneminden itibaren tema, dil, üslup ve biçim açısından çeşitli değişim ve gelişimler göstererek belirli dönemlere ayrılmış ve bu şekilde günümüze kadar gelmiştir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan modern Arap şiiri bağlamında, 20. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve Romantizm akımına mensup olan İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî'nin edebî ürünlerine yansıyan söz konusu zaman diliminde ve şahsi hayatında gerçekleşmiş olan toplumsal ve bireysel unsurlar da bulunmaktadır. Çalışmanın asıl konusundan sapmadan bu detaylara kısaca yer vermek yerinde olacaktır. Bazı edebiyat tarihçileri, modern Arap şiirinde romantizmin I. Dünya Savaşı'nın neden olduğu felaketler, II. Abdülhamid dönemi politikaları ve çeşitli sosyo-ekonomik krizlerin etkisiyle yaygınlaştığını ifade etmektedir.³ Diğer bir kısım araştırmacılar ise, Ahmed Şevki'nin (ö. 1932) öncülük ettiği muhafazakâr yönelimdeki edebiyatçılar ile Abbâs Mahmûd el-Akkâd'ın (ö. 1964) öncülük ettiği yenilikçi yönelimdeki edebiyatçılar arasındaki çatışmanın,⁴ Avrupalı romantiklerden hassaten William Wordsworth (ö. 1850), Lord Byron (ö. 1824), John Keats (ö. 1821), Percy Bysshe Shelley (ö. 1822)⁵ gibi İngiliz romantiklerin etkisinin⁶ ve duygusal yönelimi benimseyen şairler üzerinde etki bırakan Mehcer edebiyatının önemli rol oynadığını ileri sürmektedir.⁷ Netice itibarıyla bu üç etkenin birleşiminin, romantizm akımının Arap şiirinde yaygınlaşmasına zemin hazırladığı görülmektedir.

Şairin yaşadığı dönem ve toplumdaki bu şartlar ve kısıtlamalarla beraber onun özel hayatındaki bazı detayların da bu yönelimde olmasında etkili olduğu söylenebilir.⁸ 1890 tarihinde Kahire'de dünyaya gelen Mâzinî,⁹ şer'i hukuk avukatı olarak çalışan babasının ailesine sunduğu refah ve bolluk içerisinde bir hayata gözlerini açmıştır. Dokuz yaşına kadar geniş bir avlusu, bahçesi ve bahçıvanıyla adeta bir köşkü andıran, her köşesi hayat dolu, bir kısmı babasının ofisine ayrılmış olan ve hizmetkârların bulunduğu bir evde yaşamıştır.¹⁰ Bu lüks hayat, henüz bir yaşında babasını kaybetmesinin ardından abisinin aile mirasını saçıp savurması sonucu, şairi ve ailesini yoksulluğa

¹ Hamdi Birgören-Mustafa Ayyıldız, *Edebiyat Bilgi ve Kuramları* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 52-53; Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 84-85; Mehralı Calp, *Edebiyat Bilgi ve Kuramları I* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2017), 266-267.

² Mustafa Suveyf, *el-Ususu'n-nefsiyye li ibdâ'i'l-fenniyyi fi's-şi'ri hâssa* (Kahire: Dâru'l-me'ârif, 1969), 38.

³ Hannâ Fâhûrî, *el-Câmi' fi târihi'l-edebî'l-'Arabî: el-edebü'l-hadîs* (Beyrut: Dâru'l-cil, 1986), 45.

⁴ Ahmed Heykel, *Tatavvuru'l-edebî'l-hadîs fi Mısır* (Kahire: Dâru'l-me'ârif, 1994), 298.

⁵ Heykel, *Tatavvuru'l-edebî'l-hadîs fi Mısır*, 303.

⁶ Heykel, *Tatavvuru'l-edebî'l-hadîs fi Mısır*, 299.

⁷ Heykel, *Tatavvuru'l-edebî'l-hadîs fi Mısır*, 304.

⁸ Tekrara düşmemek adına Mâzinî'nin hayatına dair detaylı bilgi verilmemiştir, ancak yaşamına dair kapsamlı için bk. Ni'mât Ahmed Fuâd, *Edebü'l-Mâzinî* (Mısır: Mektebetü'l-hancı, 1954); Muhammed Mendûr, *Muhâdarât an İbrâhîm el-Mâzinî* (y.y.: Câmi'atu'd-duveli'l-'Arabiyye ma'hadu'd-dirâsâti'l-'Arabiyyeti'l-'âliyye, 1954).

⁹ Mendûr, *Muhâdarât an İbrâhîm el-Mâzinî*, 11.

¹⁰ İbrâhîm 'Abdülkâdir Mâzinî, *Kissatu hayâtin* (Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2010), 9-10.

mahkum ederek sona ermiştir.¹¹ Sosyal statü ve yaşam şartları gibi önemli unsurları etkileyecek olan bu köklü değişim, elbette ki Mâzinî'nin ruhunda deprem etkisi meydana getirmiştir.

Akademik ve meslekî açıdan da istikrarsız bir yaşam süren Mâzinî, çocukluk döneminde yaşadığı zorlukları telafi edebilmek adına maddi kazanç sağlayabileceği bir meslek edinme düşüncesiyle tıp okuluna girmeyi istemiş, ancak anatomi odasında ceset görüp bayılması üzerine okuldan uzaklaştırılmıştır. O dönem itibarlı bir konumu olan hukuk fakültesine kayıt yapmak istemiş fakat onun da okul harç ücretine güç yetirememiş ve maddi imkansızlıklar nedeniyle istemeyerek *Medresetu'l-mu'allimîn el-'ulyâ'*da (Yüksek Öğretmen Okulu) okumuştur.¹²

Görünüş olarak kısa boylu ve zayıf cüsseli biri olarak tarif edilen Mâzinî, ilk eşine duvarda asılı bir ecza dolabından ilaç almak isterken düşmüş, bu olay sonucunda sakatlanarak topal kalmıştır.¹³ Fiziksel görüntüsünden ötürü ciddiye alınmadığını düşünen Mâzinî, buna topallığın da eklenmesiyle bedensel eksiklik hissini daha da derinden yaşamış ve bu durum onun iç dünyasında kalıcı izler bırakmıştır. Bu duruma eserlerinde pek çok defa atıf yapmıştır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da görüleceği üzere derin bir manevi eksiklik hissi yaşayan şairin bu durumu, fiziksel düzlemde de kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Fiziksel olarak görüntüsünü beğenmemesinin manevi eksiklik hissini daha da derinleştirdiği söylenebilir. Burada fiziksel görünüm açısından bir eksikliğe sahip olan kişilerin melankoliye yatkınlık gösterme eğiliminin daha fazla olduğu yorumunu yapmak yerinde olacaktır. Örneğin âmâ, kısa boylu ve fiziki yönden çelimsiz olarak tarif edilen Ebû'l-'Alâ el-Ma'arrî'de kötümserlik eğilimleri yoğun bir şekilde görülmektedir.¹⁴ Yine küçük yaşta gözlerini kaybederek âmâ kalan Taha Hüseyin'in¹⁵ de (ö. 1973) içe dönük, melankolik ve hassas bir kişiliğe sahip olduğu bilinmektedir.

Meslekî yaşamında da çeşitli zorluklarla karşılaşan Mâzinî, dış görünüşü sebebiyle öğrenciler tarafından ciddiye alınmaması, dönemin Milli Eğitim Bakanı'ndan gördüğü mobbing, memuriyetin kısıtlayıcı yapısı gibi sebeplerden dolayı zaten istemeyerek sürdürdüğü öğretmenlik mesleğinden soğumuş ve 1917'de istifa ederek başarı elde edebileceğine inandığı edebiyat ve gazetecilik alanına yönelmiştir. Mâzinî, iç dünyasında derin izler bırakan bu olumsuzlukların yanında hayatının farklı evrelerinde sevdiklerini kaybetmenin acısıyla da karşı karşıya kalmıştır. Babasının kaybı ile alt üst olan hayatı, güçlü duygularla bağlı olduğu annesini kaybetmesiyle daha da melankolik bir yapıya bürünmüştür. Bunun yanı sıra Mâzinî, iki ayrı evliliğinden olan iki kızını kaybetmiş ve bu yaşadığı evlat acısı da onu derinden etkilemiş ve ruhunda derin yaralar açmıştır.¹⁶

Edebiyatın şiir, roman, öykü, edebî tenkit ve gazetecilik olmak üzere pek çok alanında başarılı ürünler veren Mâzinî, Arap edebiyatında Mehcer edebiyatından sonra romantizmi sistematik bir şekilde ön plana çıkarıp yenilikçi anlayışa önem veren Dîvân Ekolü'nün öncülerinden olmuştur.¹⁷ 1949'da Kahire'de vefat ettiği kaydedilen Mâzinî,¹⁸ gençliğini çalkantılı bir dönemde geçirmiş; yaşadığı bireysel ve toplumsal buhranlar neticesinde hayata karşı öfkeli ve içe dönük bir karaktere dönüşmüştür. Ruh hali zamanla değişse de eserlerinde bu öfkenin izlerini görmek

¹¹ Fuâd, *Edebü'l-Mâzinî*, 34; Jan Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt* (Leiden: E. J. Brill, 1984), 139.

¹² Mendür, *Muhâdarât an İbrâhîm el-Mâzinî*, 21.

¹³ 'Abdü'l-Latif 'Abdü'l-halîm, *el-Mâzinî şâ'iru'n-nefs ve'l-hayât* (Kahire: Dârü'l-Mısriyyeti'l-Lübnâniyye, 1998), 24-26.

¹⁴ Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Mecmû'a mine'l-muhakkikîn (Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 2015), 13/133-134.

¹⁵ Taha Hüseyin, *el-Eyyâm* (Kahire: Mektebetü'l-İskenderiyye, 1992), 33.

¹⁶ Mendür, *Muhâdarât an İbrâhîm el-Mâzinî*, 22-23.

¹⁷ Ahmed Kabbîs, *Târîhu's-şî'ri'l-'Arabiyyi'l-hadîs* (Beyrut: Dârü'l-cil, 1971), 223.

¹⁸ Hayreddîn b. Muhammed b. 'Ali b. Fâris Ziriklî, *el-'Alâm kâmusu terâcîm* (Beyrut: Dârü'l-'ilmi li'l-melâyîn, 2002), 1/72.

mümkündür. Zor bir yaşam sürmüş olmasının yanında yaratılış itibarıyla da melankolik, aşırı düşünceli ve hassas bir yapıya sahip olmasının pesimist yönelime kaymasını desteklediği söylenebilir.

Şairin hayatına dair verilen bu detaylar, onun şiirlerindeki karamsar ve melankolik izlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Zira duyarlı ve derin bir hissiyata sahip olan şairlerin eserlerindeki yoğun melankoli; fakirlik ve yazarın sosyal statüsündeki düşüş, fiziksel rahatsızlıklar (körlük, topallık vb.) gibi özel hayatlarındaki koşullar, karmaşık sosyal ve siyasi meselelerin etkisi, ölüm yok oluş ve fani olmak üzerine düşünceler ile romantizm gibi edebî ve felsefi akımlardan esinlenmeleriyle açıklanabilir. Bu etkenler onları hüznün, keder, umutsuzluk ve de nihayetinde kötümserliğe yönlendirebilmektedir.

Mâzinî ve pesimizm konularının kesişiminde yer alan bu çalışmanın giriş bölümünde, pesimizm kavramına değinmek önem arz etmektedir. Arap dilinde pesimizm, kötümserlik ve karamsarlık anlamına gelen “تَشَاؤُم/teşâum” kavramı, uğursuzluk anlamındaki “سَاءٌ/sâ’” kökünden türemiş olup iyimserlik anlamındaki “تَفْؤُل/tef’ul” kavramının zıddıdır. Sözlüklerde hayata karşı kötü bir bakış açısına sahip olan ve olumsuz düşünceler taşıyan kişi için “مُشَلِّمٌ/müşallim” kavramı kullanılmaktadır.¹⁹ Felsefede ise pesimizm, “Her şeyde kötüyü ve olumsuzluğu gören, yaşamı hüznün, umutsuzluk, anlamsızlık ve ölüm düşünceleriyle değerlendiren; acı ve ölümün yaşamın temel unsurları olduğunu savunan düşünce biçimi” olarak tanımlanmaktadır.²⁰ Bireyin umutlarını ve beklentilerini gerçekleştirememesi, psikolojik ve fiziksel zorluklar yaşaması ya da toplumsal ve siyasal koşulların olumsuz etkileri nedeniyle ortaya çıkan bir ruh hali ve yönelim olarak ifade edilebilen pesimizm olgusu, edebiyatta romantik ve varoluşçu şairlerde çeşitli tezahürlerle kendini göstermektedir. Bu şairler, yaşamın karanlık ve olumsuz yönlerini, bireyin içsel çatışmalarını ve toplumun çelişkilerini derin bir melankoli ve eleştirel bir bakışla okuyucuya sunmaktadırlar. Söz konusu ürünlerde genellikle umutsuzluk, hayal kırıklığı, ölüm korkusu, varoluşsal sancılar ve dünyanın adaletsizliğine dair temalar işleyen bu şairler, pesimist yaklaşımıyla insanın sınırlılıklarını, kaderin kaçınılmazlığını ve yaşamın geçiciliğini vurgularken, okuyucuyu düşündürmeye ve duygusal bir yüzleşmeye davet etmektedir.

Edebiyattaki bu pesimist yönelim, romantizm akımının etkisi altındaki edebî şahsiyetlerde belirgin bir şekilde görülmektedir. Zira romantizmin temelinde yer alan duygusallık, çoğu zaman hüznle beslenen bir melankoliye evrilmektedir. Bu bağlamda, iç dünyasına yönelen hassas sanatkar, varlığı, hayatı ve toplumu çoğunlukla karamsar bir perspektiften anlamlandırma çabasına girişmektedir.²¹ O halde bu eğilim, karamsar duyguların dile getirilmesinin de ötesinde, bireyin iç dünyasını ve yaşadığı çağın toplumsal gerçekliklerini estetik bir şekilde ifade etme çabası olarak da ifade edilebilir. Dünya edebiyatında bu yönelime sahip pek çok edebiyatçı bulunmaktadır. Batı’da Jean-Jacques Rousseau (ö. 1778), Walter Scott (ö. 1832), Lord Byron (ö. 1824), Edgar Allan Poe (ö. 1849), Victor Hugo (ö. 1885);²² Türk edebiyatında Recâizâde Mahmud Ekrem (ö. 1914), Tevfik Fikret (ö. 1915), Ahmet Haşim (ö. 1933), Cenap Şehabettin (ö. 1934), Yahya Kemal Beyatlı (ö. 1958), Ahmet Hamdi Tanpınar (ö. 1962);²³ Arap dünyasında ise Tarafe b. el-’Abd (ö. 564), Ebû’t-Tayyib el-Mütenebbî (ö. 965), Ebû’l-’Alâ el-Ma’arri (ö. 1057), İbnü’r-Rûmî (ö.

¹⁹ Ebû’l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. ‘Alî Cemâluddîn b. Manzûr Ruveyfî ‘î b. Manzûr, *Lisânu’l-’Arab* (Beyrut: Dârü sâdır, 1414/1993), “şu’m”, 12/314-315.

²⁰ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 526.

²¹ Birgören-Ayyıldız, *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, 93.

²² İsmail Çetişli, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 68-79.

²³ Ferhat Korkmaz, *Başlangıcından Cumhuriyet’e Yeni Türk Şiirinde Melankoli* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2015), 161-447.

896), Ömer Hayyam (ö. 1132), Abdürrahman Şükrî (ö. 1958), Bedir Şâkir el-Seyyâb (ö. 1964), Salah Abdü's-sabûr (ö. 1981), Nâzik el-Melâike (ö. 2007),²⁴ İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî gibi isimler bu eğilimde olan edebî şahsiyetler arasında zikredilebilir.

Pesimizm ve Mâzinî konularına dair bu girizgâhtan sonra, bu iki ayrı konu üzerine yapılmış bazı çalışmaları burada zikretmek gerekli görülmektedir. Pesimizm olgusu ve Mâzinî'nin birleştiği ortak bir çalışma bulunmamakla beraber Mâzinî, hem Türk akademisi hem de uluslararası alanyazında çeşitli açılardan ilmî çalışmalara konu olmuştur. Özellikle ülkemizde Mâzinî ve temsilcisi olduğu Dîvân Ekolü üzerine hazırlanmış çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında; Hüseyin Polat tarafından yazılmış "Dîvân Ekolü" isimli makale,²⁵ Ousama Ekhtiar ve Eyüp Sevinç tarafından yazılmış "Modern Arap Şiirinde Medresetü'd-Dîvan'ın Teori ve Pratiği Arasındaki Çelişkiler" başlıklı makale²⁶ ve Salih Zor ve Hüseyin Günday tarafından kaleme alınmış "Dîvân Grubu'nun Arap Şiirini Biçimsel ve Tematik Olarak Değerlendirmede Başvurduğu Kriterler" başlıklı makale;²⁷ bunun yanında yine Salih Zor tarafından Uludağ Üniversitesi'nde tamamlanmış "Dîvân Grubu'nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri"²⁸ ile Emine Direkler tarafından Ankara Üniversitesi'nde tamamlanmış "Modern Arap Şiirinde Dîvan Ekolü'nün Yeri"²⁹ başlıklı iki yüksek lisans tezi sayılabilir. Bu çalışmalar genelde Dîvân Ekolü üzerine hazırlanmış olsa da ilgili kısımlarda kısaca Mâzinî'ye de yer vermektedir.

Özelde de Mâzinî üzerine yapılmış çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlar arasında, İsmail Ekinci ve Orhan Çelik tarafından yazılmış "İbrahim Abdulkadir el-Mâzinî ve 'el-Bahs 'anî'z-Zeheb" isimli Hikâyesi" başlıklı makale³⁰ ve Adem Keser'in kaleme aldığı "İbrahim Abdülkâdir el-Mâzinî'nin Romanlarında Öne Çıkan Temalar"³¹ isimli makale; ayrıca Adem Keser tarafından Atatürk Üniversitesi'nde tamamlanmış "İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî'nin Sundûku'd-Dunyâ Adlı Eserindeki Hikâyelerin Teknik ve Tematik Açısından İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi³² ile Leyla Banabak tarafından Atatürk Üniversitesi'nde tamamlanan "İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî'nin Mîmî, Leylâ ve Fetâtu'l-Hâra Adlı Öykülerinin Teknik Açısından İncelenmesi"³³ başlıklı yüksek lisans tezi, yine Adem Keser tarafından Atatürk Üniversitesi'nde "Modern Arap Edebiyatında İbrahim Abdulkadir el-Mâzinî ve Üç Romanının Teknik ve Tematik Açısından İncelenmesi" başlıklı doktora tezi³⁴ ile Abdulmelik Yangın tarafından Sakarya Üniversitesi'nde

²⁴ Ali Kâmil Ali Şerîf, *Zâhiratü't-teşâum fi's-şi'ri'l-'Arabîyyi'l-kadîm ve'l-hadîs* (Ürdün: Câmî'atü'l-'ulûmî'l-İslâmiyyeti'l-'alemiyye, kulliyetu'd-dirâseti'l-'ulyâ, Doktora Tezi, 2011), 26-262.

²⁵ Hüseyin Polat, "Dîvân Ekolü", *Nûsha Şarkîyat Araştırmaları Dergisi* 16/42 (2016), 69-94.

²⁶ Ousama Ekhtiar-Eyüp Sevinç, "Modern Arap Şiirinde Medresetü'd-divan'ın Teori ve Pratiği Arasındaki Çelişkiler", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (2017), 83-101.

²⁷ Salih Zor-Hüseyin Günday, "Dîvân Grubu'nun Arap Şiirini Biçimsel ve Tematik Olarak Değerlendirmede Başvurduğu Kriterler", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/39 (2020), 823-844.

²⁸ Salih Zor, *Dîvân Grubu'nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 1-85.

²⁹ Emine Direkler, *Modern Arap Şiirinde Dîvan Ekolü'nün Yeri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 45-129.

³⁰ İsmail Ekinci-Orhan Çelik, "İbrahim Abdulkadir el-Mâzinî ve 'el-Bahs 'anî'z-zeheb' isimli Hikâyesi", *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi* 5/1 (2021), 168-189.

³¹ Adem Keser, "İbrahim Abdülkâdir el-Mâzinî'nin Romanlarında Öne Çıkan Temalar", *Tasavvur-Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/1 (2023), 295-323.

³² Adem Keser, *İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî'nin Sundûku'd-Dunyâ Adlı Eserindeki Hikâyelerin Teknik ve Tematik Açısından İncelenmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 1-115.

³³ Leyla Banabak, *İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî'nin Mîmî, Leylâ ve Fetâtu'l-Hâra Adlı Öykülerinin Teknik Açısından İncelenmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 1-57.

³⁴ Adem Keser, *Modern Arap Edebiyatında İbrahim Abdulkadir el-Mâzinî ve Üç Romanının Teknik ve Tematik Açısından İncelenmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 1-226.

tamamlanan “İbrâhîm Abdulkâdir el-Mâzinî'nin Mensûr Eserlerinde İroni”³⁵ başlıklı doktora tezleri bulunmaktadır. Adem Keser'in doktora tezi “Modern Arap Edebiyatında İbrahim Abdulkadir el-Mâzinî ve Üç Romanı” ismi ile matbu hale de getirilmiştir. Bu eserin bir kısmında incelenen romanlardan birine dair karamsarlık başlığı açılmış ve eserden verilen bir pasaj örneği ile konuya değinilmiştir.³⁶ Yapılan çalışmalar isimlerinden de anlaşılacağı üzere Mâzinî'nin romancılığı ve hikayeciliği üzerine olmuştur. Bu çalışmaların ilgili kısımlarında Mâzinî'nin şiiri üzerine başlıklar açılmış olup detaya inilmemiştir. Bununla beraber onun şiiri pesimizm açısından da detaylı olarak ele alınmamıştır.

Batı dünyasında ulaşılabilen çalışmalar arasında Mohammed Mustafa Badawî tarafından kaleme alınmış Mâzinî'nin romancılığını ele alan “al-Mâzinî the Novelist” başlıklı bir makale,³⁷ Hilary Kilpatrick tarafından yazılmış “al-Mazini and the Romantic Trend in Arabic Literature” başlıklı makale bulunmaktadır. Ayrıca Stockholm Üniversitesi'nde çalışan al-Saadi Tania tarafından “İbrahim al-Mazini” başlıklı bir eser telif edilmiştir. Son iki eserin ismine ulaşmakla beraber PDF dosyalarına ulaşamamıştır.

Arap dünyasında ise yine Mâzinî'nin romancılığı, gazeteciliği, tenkitçiliği ve şairliği üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların tamamı burada zikredilmeyecek fakat bu makalenin konusuyla en ilişkili olan Muhammed Cibrîl Ebû'l-Futûh Hammûde tarafından 2023 yılında Mecelletu Kulliyeti'l-luğati'l-'Arabiyye bi Eşyût'ta “el-Mevt fî şî'ri'l-Mâzinî (h. 1369/m. 1949): dirâse tahlîliyye fî dav'i'l-menheci'n-nefsî” başlığı ile yayımlanan makale zikredilmelidir. Çalışmada, başlığından da anlaşılacağı üzere Mâzinî'nin şiirinde ölüm felsefesi psikolojik açıdan incelenmiştir.³⁸ Bu çalışmada ise “ölüm” başlığı yer almakla beraber, bu konu pesimizm mülahazası ile edebî açıdan incelenmiştir. Bu açıdan bu iki çalışma arasında bir tekrar veya ortaklık bulunmamaktadır. Arap dünyasında Mâzinî'nin şiirleri, şiirinin özellikleri ve şiir anlayışı gibi çeşitli açılardan ele alınmış ise de pesimizm müşahedesi ile ele alınmamıştır. Şairin şiirlerini inceleyen söz konusu çalışmalardan bu araştırma sürecinde faydalanılmıştır. Bununla beraber burada Arap şiirinde pesimizm konusunu işleyen bazı çalışmaları zikretmek çalışmamızın literatüre sağlayabileceği katkıyı görmek açısından gerekli görülmektedir. Yakın zamanda 2024 yılı içerisinde İbrâhîm b. Yahyâ b. Ahmed 'Asîrî tarafından Mecelletu kulliyeti'l-luğati'l-'Arabiyyeti bi'l-Kâhire'de “et-Teşâum fî şî'ri'l-'Akkâd: er-ru'ye ve'l-edâh” başlıklı bir makale yayımlanmış olup bu çalışmada, Mâzinî ile yakın arkadaş olan Akkâd'ın şiirlerinde pesimizmin yansımaları incelenmiştir.³⁹ Yine burada zikredilmesi gereken çalışmalardan biri, Câmi'atu'l-'Ulûmi'l-İslâmiyyeti'l-'Âlemiyye'de 2011 yılında Ali Kâmil Ali eş-Şerîf tarafından tamamlanan “Zâhiratu't-teşâum fî şî'ri'l-'Arabiyyi'l-kadîm ve'l-hadîs” başlıklı doktora tezidir. Bu tez, Cahiliye ve modern dönem şiirinde kötümserliğin sebeplerini ve tezahürlerini incelemiş olup her iki dönemin karşılaştırmasını yapması bakımından önemlidir.⁴⁰ Fakat çalışmada modern dönem işlenirken Mâzinî'nin şiirlerine yer verilmemiştir. Pesimizm konusunu hem modern dönemde hem de bir Dîvân Ekolü şairi özelinde ele alan 2009 yılında Süreyya bnt. Beşîr b. Muhammed el-Ka'kî

³⁵ Abdulmelik Yangın, *İbrâhîm Abdulkâdir el-Mâzinî'nin Mensûr Eserlerinde İroni* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 1-127.

³⁶ Adem Keser, *Modern Arap Edebiyatında İbrahim Abdulkadir el-Mâzinî ve Üç Romanı* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 144.

³⁷ Mohammed Mustafa Badawî, “al-Mâzinî the Novelist”, *Journal of Arabic Literature* 4 (1973), 112-145.

³⁸ Muhammed Cibrîl Ebu'l-Futûh Hammûde, “el-Mevt fî şî'ri'l-Mâzinî (h. 1369/m. 1949): dirâsetu tahlîliyyetu fî dav'i'l-menheci'n-nefsî”, *Mecelletu kulliyeti'l-luğati'l-'Arabiyye bi Eşyût* 42 (2023), 3130-3228.

³⁹ İbrâhîm b. Yahyâ b. Ahmed 'Asîrî, “et-Teşâum fî şî'ri'l-'Akkâd: er-ru'ye ve'l-edâh”, *Mecelletu kulliyeti'l-luğati'l-'Arabiyyeti bi'l-Kâhire* 44 (2024), 623-732.

⁴⁰ Şerîf, *Zâhiratü't-teşâum fî şî'ri'l-'Arabiyyi'l-kadîm ve'l-hadîs*, 1-288.

tarafından Câmi'atu Ummi'l-Kurâ'da tamamlanan "et-Teşâum 'inde 'Abdurrahman Şükrî: dirâse tahlîliye nakdiyye" başlıklı yüksek lisans tezi de burada zikredilmesi gereken bir çalışmadır.⁴¹ Ancak çalışmanın tam metnine ve dolayısıyla içeriğine ulaşamamıştır. Dâru'l-mandûmah veritabanında da yazar tarafından erişim izni verilmemiştir. Ayrıca 2013 yılında Hâdî Nazarî Munazzam ve Hâtira Ahmedî tarafından Mecelletu idâ'ât nakdiyyetu fi'l-edebeyni'l-'Arabîyyi ve'l-Fârisî'de "et-Tâşum fi şî'ri Ebû'l-'Alâ el-Ma'arrî ve 'Abdurrahman Şükrî" başlıklı bir makale yayımlanmıştır. Çalışmada kötümserliğin yansımaları her iki şair karşılaştırılarak ortaya konmuştur.⁴²

Zikredilen çalışmaların tamamı kıymetli olup alanyazına katkı sağlamakla beraber Mâzinî'nin şiirinin pesimizim mûlahazası ile bu eserlere konu olmadığı görülmüştür. Bu makale, literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Her ne kadar bu araştırma, Mâzinî'nin şiirlerine pesimizim açısı ile odaklanmış olsa da onun mensur eserlerinde de bu yönelimin izlerini görmek mümkündür. Özellikle *İbrâhîm el-Kâtib* adlı otobiyografik romanında, bireyin toplumla çatışması, başarısızlık korkusu ve hayattan kopma arzusu belirgin bir biçimde işlenmiştir.⁴³ Bunun yanında *Selâsetü Ricâlin ve'mrae'* romanı da pesimist yönelimlerinin anahtar kavramlarından hüzün temasının görülebileceği bir eserdir.⁴⁴ Ayrıca hikâyelerinde de bireyin varoluşsal sorunları, dış dünyayla kurduğu sorunlu ilişkiler ve hayal kırıklıkları gibi anahtar kavramlar, pesimist temayülün bir sonucu olarak dikkat çekmektedir.⁴⁵ Şairin mensur eserlerinde pesimist temayül başka bir çalışmanın konusu olması hasebiyle verilen bu bilgi ile yetinilip detaylı incelenmeyecektir. Zira çalışmanın asıl konusu, onun şiirleri üzerinden bu mûlahazayı yapmaktır.

Mâzinî'nin divanında aşk, acı, ıstırap ve umutsuzluk gibi insana dair duyguların yanı sıra; toplumsal eleştiri, insan doğası, kozmolojik betimlemeler, ölüm, sonsuzluk ve insanın anlam arayışı gibi konular üzerine şiirleri bulunmaktadır. Ancak bu makalede, şairin özellikle ölüm, varoluşsal kriz ve ıstırap temalarına odaklandığı sınırlı sayıdaki şiirleri, pesimizim bağlamında ele alınmaktadır. Seçilen bu şiirler kullanılan dil, sembol, metafor ve temalar açısından; aynı zamanda şairin bireysel hayat tecrübeleri ile içinde yaşadığı dönemin sosyo-kültürel koşulları göz önünde bulundurularak yorumlayıcı bir perspektif ile nitel bir araştırma yöntemi olan veri analizi metodu ile mercek altına alınacaktır. Söz konusu şiirlerin çevirileri çalışmanın yazarına ait olup bu çeviriler kaynak şiirin biçiminin ve söz diziminin değiştirilmesiyle yapılan çeviri stratejisi olan şiirin nesre dönüştürülmesi (poetry into prose)⁴⁶ yöntemiyle Türkçeye kazandırılmıştır.

1. İbrahim Abdülkâdir el-Mâzinî'nin Şiirlerinde Pesimizmin Tezahürleri

19. yüzyılın sonlarından itibaren yukarıda belirtilen çeşitli sebeplerin etkisiyle farklı yönelimler göstermeye başlayan modern Arap edebiyatında; bireyin iç dünyasına, toplumsal meselelere ve varoluşsal sorgulamalara odaklanan temalar, bu eğilimlerin bir sonucu olarak daha belirgin bir biçimde işlenmiştir. Modern Arap şiirinde de bireyin hayata karşı karamsar bakışı, içsel çatışmalar ve çaresizlik duygusu gibi unsurların pesimizim kavramı etrafında şekillendiği söylenebilir. Bu

⁴¹ Süreyya bnt. Beşîr b. Muhammed Ka'kî, *et-Teşâum 'inde Abdurrahman Şükrî: dirâse tahlîliye nakdiyye* (Mekke: Câmi'atu ummi'l-kurâ, kulliyetu'l-luğati'l-'Arabîyyi, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 1-270.

⁴² Hâdî Nazarî Munazzam-Hâtira Ahmedî, "et-Teşâum fi şî'ri Ebû'l-'Alâ el-Ma'arrî ve 'Abdurrahman Şükrî", *Mecelletu idâ'ât nakdiyyetu fi'l-edebeyni'l-'Arabîyyi ve'l-Fârisî* 12 (2013), 196-213.

⁴³ Keser, *Modern Arap Edebiyatında İbrahim Abdulkadir el-Mâzinî ve Üç Romanı*, 135-144.

⁴⁴ Keser, *Modern Arap Edebiyatında İbrahim Abdulkadir el-Mâzinî ve Üç Romanı*, 263-265.

⁴⁵ İbrâhîm ' Abdülkâdir Mâzinî, *Fî't-Tarîk* (Kahire: Müessesetü hindâvî, 2010), 87-91.

⁴⁶ Andre Lefevere, *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint* (Amsterdam: Van Gorcum, 1975), 42.

bağlamda, modern Mısır edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Mâzinî de, eserlerinde bu yönelimde olmasıyla dikkat çekmektedir.

Mehcer edebiyatından sonra Arap edebiyatında romantizmi ön plana çıkaran ilk sistematik ekol olan Dîvân Grubunun öncülerinden olan İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî,⁴⁷ şiir, roman ve öykü türündeki edebi ürünlerinde bireysel acılar, hayal kırıklıkları ve insanın hayat karşısındaki çaresizliğine vurgu yapmıştır. Bu özellikleriyle Mâzinî'nin, modern Arap şiirindeki pesimist eğilimlerin belirgin bir örneği olarak öne çıktığı söylenebilir. Özellikle Batı edebiyatından etkilenen bir yazar olarak İngiliz romantiklerinden ilham almış, aynı zamanda kendi ruhunun ve toplumunun sancılarını yansıtan bir dil ile eserlerini kaleme almıştır.

Onun bu karamsarlığı, çocukluğundan başlayarak hayatının çoğu aşamasında çektiği acıların bir sonucu olarak şekillenmiştir. Bununla beraber öğretmen okulunda eski Arap edebiyatına yönelik Şerîf er-Râdî, Mihyâr, İbnu'r-Rûmî ve el-Mütenebbî gibi karamsarlığı belirgin olan usta şairlerin eserlerine yoğunlaşması, okulun İngiliz dili ve edebiyatına önem vermesi sebebiyle Shakespeare, Shelley, Byron gibi şairlerin ve Dickens, Thackeray, Walter Scott, Charles Lamb gibi yazarların ürünlerini incelemesi ve yine bu okulda tanıştığı romantik ve pesimist eğilimdeki Abdurrahman Şükrî ile sıkı bir dostluk kurması onun edebî yaşamında derin izler bırakmış olup bu yönelimini desteklemiştir. Bu etkenlerle beraber o, romantik akımdan da etkilenip, şiirlerini doğa karşısındaki hüznün, insanın kendi ruhuna ve hayatına dair düşünceleri, insanlığın acıları ve ıstırapları üzerine yoğunlaştırmıştır.⁴⁸

Mâzinî'nin şiir anlayışında duygu, şiirin temel ve ayırt edici unsuru olarak kendini göstermektedir. Ona göre şiir, akıldan çok his ve sezgiyle beslenir; düşünce ise ancak duyguyla ilişkili ise anlam kazanır. Şiiri bir ağaca benzeten Mâzinî, bu benzetmeyle duyguyu şiirin özüne hatta köküne konumlandırır.⁴⁹ Bu anlayışın, onun şiirinde pesimizmin derinlikli bir biçimde yer bulmasının da zeminini hazırladığı söylenebilir. Duyguyu şiirin varlık sebebi olarak gören bir şair için karamsarlık, ıstırap, içsel çatışma ve insanın yalnızlığı gibi yoğun duyguların, estetik bir değere dönüşme potansiyeli taşıması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla Mâzinî'nin şiirindeki pesimizm, yalnızca bireysel bir ruh hâlinin dışavurumu değil; şiirin asli unsuru olan duygunun da yoğunluk ve derinlik kazanmış biçimidir. Onun şiirinde yer alan karamsar temalar, duygunun merkezî konumunu pekiştirmekte, aynı zamanda bu duygusal yoğunluk üzerinden şiirin etkileyiciliğini artırmaktadır. Bu yönüyle Mâzinî'nin pesimizminin, şiir estetiğinin bir eksikliği değil, bilakis duyguyla örülü şiir anlayışının da doğal bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür.

Bir konunun şaire özgü bir biçimde görünüşü, yorumlanması ve değerlendirilişi şairin konuya öznel bakış açısı olan izleği vermektedir.⁵⁰ Sonraki başlıklarda, şairin pesimist yöneliminin tezahürü olan ölüm, hiçlik duygusu ve ıstırap konuları üzerine nazmettiği sınırlı sayıdaki şiirlerinin izleği detaylandırılacaktır.

2. Pesimizmin Ölüm Temasına Yansımaları

Ölüm, insanın dünya üzerinde bir bilinç varlığı olduğu günden beri üzerine düşünülmüş bir unsurdur.⁵¹ Bu münasebetle, edebiyat ve sanat başta olmak üzere pek çok disiplinin de temel temalarından biri olarak büyük bir ilgi görmüştür. Bu ilginin, ölümün insan yaşamında evrensel

⁴⁷ Muhammed 'Abdülmun'im Hâfâcî, *Dirâsât fi'l-'edebî'l-'Arabîyyi'l-'hadîs ve madârisih* (Beyrut: Dâru'l-cil, 1992), 2/6.

⁴⁸ Şevkî Dayf, *el-Edebü'l-'Arabîyyü'l-'mu'âsir fî Mısır* (Kahire: Dâru'l-me'arif, 1961), 261-263.

⁴⁹ İbrâhîm 'Abdülkâdir Mâzinî, *eş-Şî'r: gâyetuh ve vesâituh* (Beyrut: Dâru'l-fikru'l-Lübnânî, 1990), 58-60.

⁵⁰ Nurullah Çetin, *Şiir Çözümleme Yöntemi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2019), 19.

⁵¹ Oktay Taftalı, *Acının Eşiğinde Yaşama Felsefesi* (İstanbul: Destek Yayınları, 2010), 135.

bir gerçeklik olarak var olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu merkezî konum, sadece biyolojik son olması ile değil aynı zamanda insanın varoluşsal, ahlakî mitolojik ve kültürel perspektifleri şekillendirmesi hasebiyle de ölüme verilmiştir. İnsanın derin bir sevgiyle bağlandığı birini kaybetmesi yaşamı bambaşka bir yöne çevirebilmektedir. Nitekim küçük yaşta babasını kaybetmesi, onu tüm zorluklara rağmen sevgi ile yetiştiren ve büyük bir bağlılık hissettiği annesinin vefatı, evliliğinde çatışmalı bir üç yıl geçirdikten sonra uyumlu bir altı yıl yaşadığı eşinin vefatı, çokça düşkün olduğu iki kızının ölümü de Mâzinî’de derin izler bırakmış ve onun dizelerine yansımıştır. Bireysel yaşamındaki bu ölümlerin etkisine ek olarak, onun ölüm üzerine düşüncelerini derinleştiren başka bir hadise de 1920 yılının Ramazan ayında yaşanmıştır: Karanlık bir gecede, elinde bir sepetle evine dönerken karşılaştığı tehditkâr bir gölge, kendisinde şiddetli bir korku hissi uyandırır. Panikle kaçarken harap bir mezarın taşlarına takılarak mezarın içine düşer. Mezardan çıkmaya çalıştığı sırada ayağı bir cisme takılır; başlangıçta bunun bir taş olduğunu düşünse de ayağını kaldırdığında onun bir insan olduğunu ve bu kişinin ayağa kalkarak boynunu kavradığını zanneder. Olayın yarattığı yoğun korku sebebiyle, gerçekte ne yaşadığını tam olarak ayırt edemez. Ancak bu deneyimin ruhunda derin bir iz bıraktığı açıktır. Nitekim bu anı şöyle tasvir eder: ‘O mezarın içinde attığım çılgılık, mezardaki ölüleri bile uyandırmış olabilir. O anın etkisi hâlâ üzerimde. Aradan on beş yıl geçmesine rağmen, bu olayı hatırladığımda titriyor ve alnımdan soğuk terlerin boşaldığını hissediyorum.’ Bu travmatik tecrübe, Mâzinî üzerinde uzun süreli bir melankoliye neden olmuş; ölüm düşüncesiyle daha yoğun bir şekilde yüzleşmesine ve bu temanın edebî eserlerinde daha belirgin biçimde yer almasına zemin hazırlamıştır.⁵² Bu başlık altında şairin şiirlerinde dünyanın yorgunluğundan ve acılarından kurtulma vasıtası olarak gördüğü ölüm olgusunun üç somut örneği ele alınacaktır.

وَأَطْوِي تَحْتَ طَيَّاتِ الرَّغَامِ	لَهَانَ عَلَيَّ أَنْ أَلْقَى جَمَامِي
كُلُّوْءًا مُطْعَمًا مَرَّ الْفِطَامِ	إِذَا مَا اللَّيْلُ نَامَ رَأَيْتُ قَلْبِي
لِيَفْتَحَهَا عَلَى الْكُرْبِ الْعِظَامِ	وَمَا طَافَ الْكَرَى بِالْعَيْنِ إِلَّا
بُجْبَى وَخُشَّةَ الْعَيْشِ الْجَهَامِ ⁵³	وَفِي ظِلِّ الْقُبُورِ لَنَا مُجِيرٌ

Ruhumu teslim etmek ve toprağın örtüsü altına girmek hafif gelir bana,
Gecenin bile uykuya daldığı bir vakitte, yüreğimi sütten kesilmiş bir çocuk
gibi aç ve huzursuz bulurum.
Uykunun gözlerime uğrayışı sadece derin ıstırapın ufku açmak içindir,
Kabirlerin karanlığında kasvetli hayatın yalnızlığını gideren bir sığınak
vardır.

Şairin *أحلام الموتى/Ölümlerin Hayalleri* başlıklı şiirinden alınan bu dizeler, ölüme dair somut bir örnek olarak değerlendirilebilir. Şairin başlık seçimi dahil olmak üzere yoğun bir melankoli yansıttığı bu dizelerde normalde korkutucu olan ölümün kendisi için zor olmadığını bilakis ölümle barışık bir iç dünyasının olduğu görülmektedir. Şiirin başlığında yalnızca melankolik bir ton değil, aynı zamanda güçlü bir ironi de dikkat çekmektedir. Zira şair, hayatî fonksiyonlardan yoksun bir ‘ölünün hayali’nden söz etmekte, bu yolla aslında kendisini yaşayan bir ölü gibi gördüğünü de ima etmektedir. Bu ifade, onun ölümü, yaşamın acılarına karşı bir huzur ve kurtuluş yolu olarak gördüğünü düşündürmektedir. Nitekim şiirin gece vaktine dair kısımlarında, şairin kalbinde bastırılması güç ıstırapların bulunduğu açıkça hissedilmektedir. Şair, yaşadığı ıstırapın ağırlığını ifade edebilmek amacıyla “مَرَّ الْفِطَامِ” ‘sütten kesilme’ metaforuna başvurmuştur. Sütten kesilen bir

⁵² Fuâd, *Edebü'l-Mâzinî*, 39.

⁵³ İbrâhîm ‘Abdülkâdir Mâzinî, *Dîvânü'l-Mâzinî* (Kahire: Müessesetü hindâvî, 2013), 1/43.

çocuk, bu ayrılığa alışma sürecinde huzursuzluk ve gerginlik yaşar. Zira küçük bir bebek için anne sütü, yalnızca bir beslenme aracı değil aynı zamanda güvenlik ve varoluş ile özdeşleşen bir unsurdur. Bu nedenle sütün kesilme, çocukta travmatik düzeyde etki bırakabilir. Şair, bu benzetme ile geceleri yaşadığı huzursuzluğun ve içsel çalkantının boyutunun ne derece derin ve yıpratıcı olduğunu ifade etmek istemiştir. Zihni ve bedeni dinlendiren bir süreç olan uyku, kısa vadede bireyi stresten uzaklaştırabilir. Ancak şairin yaşadığı yoğun içsel huzursuzluk ve zihinsel karmaşa o denli derindir ki, uyku dahi bu ıstırapı hafifletememekte; aksine onu rüyalarında daha derin sıkıntılara gark etmektedir. Mezarlıklar insanların çoğu için çeşitli sebeplerden dolayı korkutucu bulunur, kullandığı “ظِلْمُ الْقُبُورِ” ifadesinden şairin de aslında orayı karanlık ve korkutucu bulduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, şairin mezarlıkları aynı zamanda bir teselli mekânı olarak gördüğü de ifade edilebilir. Bu çelişkili yaklaşım, büyük ihtimalle sevdiklerini mezarlarda bırakmış olmasının yarattığı duygusal bağdan kaynaklanmaktadır. Böylelikle mezarlık, onun için sevdiklerinin ruhuyla bir arada olduğu düşüncesi ile hem bir ayrılık simgesi hem de bir kavuşma mekanıdır. Kasvetli yaşam anlamına gelen “العَيْشُ الْجَهَامُ” alışılmamış bağdaştırmasından hareketle her beytinde hayatın karanlık ve bunaltıcı yanlarını vurgulayıp yaşamı bu yönleriyle kayıtlaması şairin pesimist yönelimdeki derinliğini göstermektedir.

Bu bağlamda şairin الموت بعد الموت /Ölüm Sonrası başlığı ile nazmedilmiş aşağıdaki şiirinde de pesimist yönelimin bir yansıması olan ölüm teması şu tezahürler ile görülebilir:

وَيَعْتَادُهُمْ فِيهَا كَشَوَقِ الْمُسَافِرِ	تَرَى يَذْكُرُ الْأَحْيَاءَ أَهْلُ الْمَقَابِرِ
إِذَا انْتَرَعَتْهَا مِنْهُ أُيْدِي الْمَقَادِرِ	وَهَلْ تَطْمَأ الْأُمُّ الْعَطُوفُ إِلَى ابْنِهَا
كَعَهْدِي بِهِ وَالنَّوْمُ مِلْءُ الْمَحَاجِرِ	تَقُولُ أَلَا يَا لَيْتَهُ لَصِقَ أَضْلَعِي
وَأَمْلَأُ قَلْبِي مِنْهُ بَعْدَ النَّوَاطِرِ	أَضْمُ إِلَى صَدْرِي حَشَاشَةَ نَفْسِهِ
وَيَصْبُرُ إِلَى سِحْرِ الْغُيُونِ الزَّوَاهِرِ	وَهَلْ يَحْمِلُ الصَّبُّ الْمُشَوَّقُ وَلَوْعَهُ
وَأَيَّامَ وَصَلِ الْأَنْبَسَاتِ الْغَرَائِرِ	وَيَذْكُرُ أَيَّامَ الْقَطِيعَةِ وَالنَّوَى
وَجَلَّالَهُ وَجْدُ الْجِسَانِ النَّوَافِرِ	فَإِنْ جَشَأَتْ فِي صَدْرِهِ غُصَصُ الْجَوَى
يُعَالِجُ إِلْمَامَ الْخَيْالِ الْمَزَاوِرِ	بَكَى شَجْوَهُ فِي ظِلْمَةِ الْقَبْرِ وَانْتَنَى
إِذَا غَالَهُ سَهْمُ الْمَنَابِتِ الْجَوَائِرِ	وَمَا حَالُ طِفْلِ ضَامِرٍ ظَامِي الْحَشَا
وَيَبْكِي حُجُورَ الْمُحْصَنَاتِ الْحَرَائِرِ	أَيَذْكُرُ نَدَى الْأُمِّ فِي كُلِّ لَحْظَةٍ
بِمَا كَانَ يَلْقَى فِي اللَّيَالِي الْعَوَابِرِ	وَهَلْ يَحْلُمُ الْمَقْلُوكُ فِي رَفْدَةِ الرَّدَى
وَبِالْفَقْرِ وَالْإِمْلَاقِ فِي كُلِّ آخِرِ	فَيَحْلُمُ بِالْإِسَارِ طَوْرًا وَبِالْغِنَى
بُنَفْسُهَا قَلْبُ جَرِيحِ الضَّمَائِرِ	وَهَلْ يَسْمَعُ الْمَلْحُودُ رِيْعَانُ زَفَرَةٍ
وَقَوْسُهُ عِبَاءُ السَّيِّئِينَ الْمَوَاقِرِ	عَلَى هَرَمٍ هَمٍّ بَرَى الدَّهْرُ عَظْمَهُ
وَمُؤْنِسُهُ فِي الْعَيْشِ سُودُ الْخَوَاطِرِ	قَرَاهُ أَسَى قَدْ ضَاقَ عَنْهُ اخْتِمَالُهُ
سِوَى حَسَرَاتٍ أُرْدَقَتْ بِزَوَافِرِ	وَتَحْسَبُهُ مِمَّا تَقَعَّدَ دُمِيَّةُ
وَلَكِنَّهُ عَنْ عَشِيهِ غَيْرُ طَائِرِ	وَتَحْسَبُهُ مِمَّا تَقَوَّسَ طَائِرًا
وَصِرْتُ كَمَنْ بَادُوا رَهِيْنَ حَفَائِرِ ⁵⁴	سَتُخْبِرُنِي نَفْسِي إِذَا حَانَ جِيئُهَا

⁵⁴ Mâzinî, *Divânü'l-Mâzinî*, 1/57.

Acaba mezar sakinleri dirileri hatırlar mı? Yolcunun duyduğu hasret ile onları bekler mi?
Şefkatli bir anne, kaderin elleri evladını çekip aldığı anda, ona duyduğu özlemle yanmaya devam eder mi?
“Ah, keşke eskiden olduğu gibi bağıma basıp kana kana uyuyabilsem, gözlerime uykunun huzuru dolmuşken, Ciğerparemi sineme yaslayıp uzun uzun bakıp gönlümü onunla doyursam” der mi?
Acaba hasret dolu bir âşık, büyüleyici gözlerin cazibesine özlem duyar mı? Ayrılığın ve uzaklığın acısını hatırlayıp, o zarif sevgililerle buluşma günlerini anar mı?
Göğsünde aşkın boğucu acıları kabardığında, yüreğini güzellerin ilgisizliğinin hüznü bürüdüğünde
Mezarın karanlığında hüznünü gözyaşlarına döküp geri çekilerek anıların gelip geçici hayalleriyle baş etmeye çalışır mı?
Ölümün sert okları onu hedef aldığı anda, cılız ve susuz bir çocuğun hali nice olur?
Annesinin sütünü ve sıcak kucağını ve hür kadınların kucaklarında ağladığı zamanları anımsar mı?
Felakete uğramış bir kişi ölüm uykusunda geçmişteki o acı dolu geceleri rüyasında görebilir mi?
Bir zamanlar yaşadığı zenginlikleri ya da yoksulluk ve çaresizlik anılarını hatırlar mı?
Acaba girdapta olan bir kişinin, kalbinin derin sızısını ve yaralı vicdanın feryadını taşımaya gücü yetebilir mi?
Zamanın acımasız etkisiyle kırılan ve bükülen yaşlılık, yılların ağır yüküyle yorgun düşen bir beden,
Musallat olmuş ve tahammül sınırını aşmış hüznün, hayatı boyunca eşlik eden yalnızca kararmış düşünceler,
Dışı sanki hareketsiz bir oyuncak gibi, ancak içi derin acılar ve iç çekişlerle dolu,
Siz onu, uçmaya yeltenen bir kuşa benzetirsiniz, fakat o yuvasından uzak ve oraya dönemeyen bir kuştur.
Vakti geldiğinde ve ben de toprağın altındakiler gibi yok olduğumda, ruhum bana her şeyi anlatacaktır.

Uzun soluklu ve bütünlüklü bu şiir, ölüm ve kayıp üzerine derin tefekkürî bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bakış açısı, ilk dizeden son dizeye kadar sürekli olarak zaman, kayıp, ölüm ve yaşam üzerine sorgulamalar ile devam etmiştir. Merak, insanın bilinmeyenini anlama isteğinden kaynaklanan bir duygudur. Bu duygu, bir şey hakkında daha fazla bilgi edinme arzusunu tetikler ve söz konusu bu durum, kişiyi sorgulamaya yönelik sorular sormaya itebilir. Şair, bu şiirinde ölüme, ölümlere ve ölümlerin yaşayan sevdiklerine dair çeşitli sorgulamalarda bulunmuştur. Ancak bu sorular, ahiret yaşamı ile ilgili değildir. Şair bir dış göz olarak, ölümleri (bk. birinci beyitteki أَهْلُ الْمَقَابِر sembolü) ve ölümlerin arkasında kalan sevdiklerini çeşitli sorularla analiz etmeye çalışmış ve şiirin sonunda da bir gün ölürse tüm bunların cevabını bulacağını ifade etmiştir. Bu durumda, şairin bilinç dünyasında ölüme dair yoğun bir tefekkür sezilmektedir. Bu durum, şiirde pesimizm etkilerinin belirgin biçimde hissedildiğini göstermektedir. Zira yaşam, insan zihninde daha baskın bir yer işgal eder; ölüm ise çoğunlukla korkulan ve düşünsel düzeyde bastırılmaya çalışılan bir olgudur. Ancak şair, genel eğilimin aksine, ölüm fikri üzerine derinlemesine düşünmüş ve bu temayı şiirin merkezine yerleştirmiştir. Şiirde ölümün bir kayıp olduğunu ve ölümlerin ardında kalanları yalnız bırakırken geride kalanların acısının devam ettiğine vurgu yapmıştır. Buradan hareketle kaybettiği annesi, iki eşi ve iki kızının ölümlerine duyduğu acıyı öne çıkardığı söylenebilir. Şiirde yine yaşanmanın, zamanın geçişinin ve yılların insanın üzerinde bıraktığı

ağırlık da derin bir şekilde hissedilmektedir. Ayrıca ölümün sert yüzüyle ne küçük bir çocuğa ne şefkatli bir anneye ne de yaşlı bir kişiye acımaksızın her an ortaya çıkabileceği ihtimali vurgulanmaktadır. Şair, şiirdeki kayıp, acı, elem ve ölüm üzerine yoğunluğu arttırmak için bazı kavramları özenle seçmiştir. Örneğin on birinci dizede kullandığı ”المفلوك” kavramı, bu anlama gelebilecek eş anlamlılarından daha kapsayıcı bir anlam taşır ve kişinin sadece maddi değil sosyal ve manevi zorluklarını, eksiklerini ve şanssızlığını de ifade eder.⁵⁵ Mâzinî'nin söz konusu kelimeyi, anlamı güçlendirme ve üslûbî etkiyi arttırma amacıyla bilinçli olarak tercih ettiği söylenebilir. Zira şair, çeşitli açılardan hüsrana uğramış bir yaşam sürmüştür. Yine aynı dizede kullanmış olduğu ”رقة” kelimesi, ”نوم” kelimesinden farklı bir uyku anlamını taşımaktadır. ”نوم” kelimesi, genel nötr bir uyku halini ifade edip daha fiziksel bir anlam taşırken; ”رقة” kelimesi, ölümle iç içe bir uyku hâlini çağrıştırmasıyla daha edebî ve metaforik bir anlam ifade etmektedir.⁵⁶ Yine ”قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ ” ‘Derler ki: Vay başımıza gelenler! Bizi yattığımız yerden kim diriltilip kaldırdı?’⁵⁷ mealindeki ayette vaat edilen ölüm sonrası dirilmeye yapılan telmihten hareketle Kur'anî dilde de ”رَقَدَ” fiili ve ondan türeyen kelimelerin uyku ile ölüm arasında bir mecaz ile kullanıldığı görülür. Söz konusu ayetteki ”مَرْقَيْنَا” ifadesi de ölüm, ölüm uykusu anlamlarında kullanılmıştır. Yine on üçüncü beyitte geçen ”الملخود” kelimesi, mezar ve kabir anlamlarına gelen ”لحد” kökünden türemiş olup birinin içine düştüğü zorlu ve sıkıntılı bir durumu ifade eder.⁵⁸ Şairin mecazî anlamda sıkıntı içindeki kişiyi betimlemek için mezarla ilişkili bir sözcüğü tercih etmesi, tematik bağlam açısından dikkat çekicidir. On altıncı beyitteki benzetmeleriyle bedenlen hayatta olsa da duygusal olarak taşlaşmış ve ölü vaziyette olduğunu ifade etmektedir. Zira bir oyuncak kadar hareketsiz, kanatlı potansiyeli olan bir kuş gibi ama yuvasına dönemeyecek kadar köksüz hale gelmiştir. Bu veriler ışığında şiirin ölüm, yaşam, ruhsal acılar ve kayıpların yanı sıra insanın hayat yolculuğunda karşılaştığı zorlukları sorguladığı da ortaya çıkmaktadır. Şair, her dizede insanın iç dünyasında süregelen çatışmaları ve zamansız kayıpları gözler önüne sererken, hayatın ve ölümün derin anlamlarını irdelemektedir. Şiir boyunca ölüm, sadece bir son değil aynı zamanda acıların sabitlendiği ve hayallerin yarım kaldığı bir hâlet-i ruhiye olarak tasvir edilmiştir.

Şair, *الملل من الحياة/Hayattan Bıkkınlık* başlıklı aşağıdaki şiiriyle ölüm konusundaki tutumuna başka katmanlar ekleyerek bu temayı derinleştirmektedir:

أَحْسَسْتُ أَنِّي مَيِّتٌ	أَكَلَمَا عَشْتُ يَوْمًا
وَجَدْتُ خُلَصًا فَقَدْتُ	وَكَلَمَا خَلْتُ أَنِّي
كَأَنِّي قَدْ رَزَيْتُهُ	لَا أَعْرِفُ الْأَمَّنَ عُمْرِي
مَا مَلَّنِي وَمَلَّتُهُ	مَا تَأْخُذُ الْعَيْنُ إِلَّا
لَهُ عَلَى مَا كَرِهْتُهُ	كَأَنَّ عَيْنِي مَذْلُومٌ
لَأَجْتَلِي مَا أَجْمَعُهُ	تُضَيِّبُنِي الشَّمْسُ لَكِنْ
يَا لَيْتَنِي مَا لَيْسَتْهُ ⁵⁹	تُؤَبِّ الْحَيَاةَ بَعِيضٌ

Her yaşadığım günle, sanki o günü ölmüş gibi hissettim,
Ne zaman gerçek bir dost bulduğumu sansam, onu yitirdiğimi gördüm.
Ömrümde güven ve huzuru bilmedim, sanki bana hiç verilmemiş bir his,

⁵⁵ Ahmed b. Ali Delci, *el-Fellâketu ve'l-meflûkûn* (Mısır: Matba'atu's-şâ 'b, 1322/1904), 5-6.

⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "rakd", 3/183-184.

⁵⁷ *Kur'an Yolu* (Erişim 30 Aralık 2024), Yâsîn 36/52.

⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "lahd", 3/388.

⁵⁹ Mâzinî, *Divânü'l-Mâzinî*, 1/123.

Gözlerim, yalnızca beni sıkın ve benim de ondan bıktığım şeyleri seçip
görüyor,
Sanki gözlerim hep nefret ettiğim şeylere odaklanmış,
Güneş beni aydınlatıyor evet, fakat yalnızca nefret ettiğim şeyleri net
olarak görebileyim diye,
Hayatın elbisesi öyle sevimsiz ki, keşke hiç giymemiş olsaydım onu!

Şiirinden verilen bu dizelerde şair, hayat ile ölüm arasında adeta sıkışmıştır, fakat ölümü yalnızca bir son değil, sürekli yaşanan içselleştirilmiş bir hal olarak görmektedir. Uyanıp hitama erdirdiği her günü ölümle eşdeğer tutmuştur. İkinci beyitte yaşama tutunma çabası olan dost edinmesinin, her defasında hüsrarla ve tükenişle sonuçlanması ölümün manevi halini yansıtmaktadır. Yalnızca bir görme organı değil aynı zamanda bir ruh aynası olarak sembolleştirilen gözler, şairin iç dünyası ile dış dünya arasındaki çatışmayı açık bir şekilde göstermektedir. Bakış açısının kendisini bunaltan durumlara odaklanması, zihinsel durumunun çevreyle uyumsuzluğunu ve hayata karşı duyduğu isteksizliği ifade etmektedir. Bu, aynı zamanda dış dünyayla bağın ölümüne de işaret etmektedir. Genellikle yaşam kaynağı olarak sembolize edilen güneş, şiirde paradoksal bir şekilde olumsuz bir işlevde kullanılmıştır. Hayatın elbisesi anlamına gelen “تَوْبُ الْحَيَاةِ” metaforunun, yaşamın sunmuş olduğu deneyimleri temsil ettiği söylenebilir. Şairin bu elbiseyi itici bulması, hayatı olduğu gibi kabullenmekte zorlandığını ve hayatın getirdiği ağırlığı ifade etmektedir. ‘Keşke hiç giymeseydim’ ifadesinin sanki dünyaya gelmek insanın elindeymiş gibi bu yaşam yükünü taşımaktan duyduğu pişmanlığı ve kurtulma arzusunu yani ölüm isteğini açıkça ortaya koyduğu söylenebilir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda şairin bu şiirde ölümü bir ân olarak değil hâl olarak yaşamının dışı durumunu sergilediği ifade edilebilir.

3. Pesimizmin Varoluşsal Kriz Temasına Yansımaları: Hiçlik Duygusu

Varoluş düşüncesi, genel olarak var olma olgusunu karamsar bir perspektiften ele alan ve felsefe tarihinde önemli bir yere sahip olan düşünce akımıdır. Varoluşçuluğu bunalım, umutsuzluk, kötümserlik, bunaltı, başkaldırı, özgürlük ve saçmalık olarak tanımlayanlar bulunmaktadır. Bu tanımlamalar ağıyârını mâni efrâdını câmi türünden tarifler olmamakla beraber her biri varoluşçuluğun bir yönünü vurgulamaktadır.⁶⁰ Edebiyatta varoluşçuluk incelendiğinde, söz konusu akımın bu sayılanların etrafında şekillendiği söylenebilir. Kendi varoluşu ile toplumun üzerine giydirdiği kişilik arasında sıkışan bireyin içsel sıkıntı çekmesi mümkündür. Bu içsel sıkıntı, tiksime, hiçlik duygusu, ıstırap ve hüzn gibi tezahürlerle gün yüzüne çıkabilmektedir.⁶¹ Söz konusu içsel bunalımları yaşayan şairlerin, bu kederin şiirsel tezahürlerini dizelerine taşıyarak okuyucunun dikkatine sunmaları olasıdır. Mâzinî de, hissettiği bu içsel sıkıntıyı, anlamsızlık ve yokluk hissi olarak şiirlerine yansıtmış; böylece, melankolik şahsiyetin ayırt edici özelliklerinden biri olan hiçlik duygusu,⁶² onun şiirlerinde varlık kazanmıştır. Bu başlık altında, şairin bu duygusunun ve türevlerinin somutlaştığı iki somut örnek incelenecektir.

قَسَمًا بِالْإِلَهِ لَوْ كُنْتُ فِي الْعَيْبِ مِنْ قَدَاةٍ مَا كُنْتُ دَا إِيدَاءِ
خَلَقَ اللَّهُ كُلَّ شَيْءٍ لِمَعْنَى غَيْرَ هَذَا الْمُخَنَّثِ الْمَشَاءِ
لَمْ رَبِّي خَلَقْتُ هَذَا وَمَا أُرَى ضَاهٍ عَيْنًا لِأَحْقَرِ الْأَدْنِيَاءِ
لَمْ رَبِّي خَلَقْتَهُ وَهُوَ لَا يُخْ سَبَّ إِلَّا فِي سَاعَةِ الْإِحْصَاءِ

⁶⁰ Jean-Paul Sartre, *Varoluşçuluk*, çev. Asım Bezirci (İstanbul: Say Yayınları, 1999), 7.

⁶¹ Ali İhsan Kolcu, *Edebiyat Kuramları: Tanım-Tenkrit-Tahlil* (Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları, 2008), 263.

⁶² Korkmaz, *Başlangıcından Cumhuriyet'e Yeni Türk Şiirinde Melankoli*, 233.

لَكَ وَجْهٌ يُذَكِّرُ الْمَرْءَ بِالْعُثَى
وَبِالْمُخْزِيَاتِ وَالْفُخْشَاءِ⁶³

Tanrı'ya yemin olsun ki göze kaçan bir toz olsaydım bu kadar zarar veremezdim
Tanrı, bu zayıf kadını avare varlık hariç her şeyi bir anlam için yaratmış,
Neden yarattın bu varlığı ey Tanrım? En hakir ve değersiz kişinin bile kölesi olmaya layık değilken
Onu neden yarattın, ey Tanrım, sayım yapıldığı zaman sadece bir rakam olsun diye mi?
Bir yüzü var ki, insana utancı, rezaleti ve ahlaksızlığı hatırlatır.

الحمار المستأيد/Aslan Kesilen Eşek başlıklı şiirden alınan bu dizelerde şair, yaratılışına ve varlığına dair yoğun bir eleştiri ve sorgulama yapmaktadır. Bu eleştiri, bireysel tiksintinin ötesinde bu tiksintinin bizzat yaratılmış olmasından dolayı Tanrı ile bir hesaplama olarak kendini göstermektedir. Şiirin başlığı, güçsüz birinin kendini olduğundan farklı göstererek güçlü biri gibi davranma çabasını yansıtan metaforik bir anlam taşımaktadır. Başlıkta cılız ve pasif bir hayvan olan eşiğin, cesur ve kendinden emin bir hayvan olan aslanla özdeşleştirilmesi, yalnızca ironik bir anlatım değil, aynı zamanda karşıtlıkların bilinçli bir şekilde kullanımıyla okuyucuyu derinlemesine düşünmeye sevk etmektedir. Şair, “قذاء” metaforu ile varlık hiyerarşisinin en altına kendini koyarak hissettiği değersizliğin derecesini ifade etmektedir. Çok hassas bir organ olan göze yabancı herhangi bir maddenin girmesi gözü çok rahatsız eder. Şair, acizlik ve hassasiyet barındıran bu metafor ile toz zerresinden bile daha çok zarar verdiği için toplumda kabul görmediğini ifade etmektedir. “وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا”⁶⁴ ayetine telmihte bulunan ikinci dizede, şair, yaşadığı anlamsızlık hissini vurgulamaktadır. Bu beyitte, ‘yaratılmış ama yaratılışında bir anlam yok, yani hikmetsiz bir varlık’ düşüncesi hissedilmektedir. Şairin yaşadığı değersizlik hissi, toplumun en alt kesiminin bile altında hissettirmiştir ki bu durumu sorgulayıcı soru sormuştur. Dördüncü beyitte şiirdeki karakter öylesine siliktir ki toplum içinde bir yer etmez, adını kimse hatırlamaz ancak tek bir yerde varlığı kayda geçer; o da nüfus sayımıdır. Yani varlığı yaratılışın kutsallığıyla çelişkili olarak istatistikten ibarettir. Finalde şair, fiziksel görünümüne yönelmektedir. Ruhsal olarak hiçlik duygusunun yanı sıra, fiziksel olarak da kendisine karşı bir tiksinti hissettiğini ifade etmektedir. Bu noktada şairin bu dizelerdeki pesimist yöneliminin yalnızca fiziksel ve ahlakî çirkinliğe karşı olmayıp ontolojik bir sorunsallık taşıdığı söylenebilir.

Hiçlik duygusu bağlamında şekillenen pesimist yönelim, aşağıda verilen انظر إلى وجهي/Yüzüme Bak başlıklı şiir pasajında da belirgin bir şekilde tezahür etmektedir:

أَنْظُرْ إِلَى وَجْهِهِ الشَّيْثِ الْمَلِينِ
وَاحْمَدُ عَلَى وَجْهِكَ رَبَّ الْفُتُونِ
أَحْسَبُ أَنَّ اللَّهَ مَا صَاغَنِي
كَذَاكَ إِلَّا رَغْبَةً فِي الْمُجُونِ
لَوْ كُنْتُ لِلنَّاسِ إِلَهًا، إِذَا
كُنْتُ بِنَفْسِي أَوَّلَ الْكَافِرِينَ
بَلْ كُنْتُ أَعْنُو لِلَّذِي صَعْنُهُ
كَمَا عَنَا «رُوسُ» الْإِلَهِ الْفُطِينِ⁶⁵

Bak şu çirkin, lanetli yüzüme ve kendi yüzünün güzelliği için sanatların Rabbine şükret.
Sanıyorum ki Allah, beni sadece bir eğlence için böyle yarattı,

⁶³ Mâzinî, *Divânü'l-Mâzinî*, 3/321.

⁶⁴ Sâd 38/27.

⁶⁵ Mâzinî, *Divânü'l-Mâzinî*, 3/361.

Eğer insanların tanrısı olsaydım, herhalde kendim bile kâfirlerin ilki olurum
Hatta bir de kendi yarattığıma boyun eğdim, tıpkı bilge tanrı Zeus'un eseri karşısında eğildiği gibi.

Bu şiir pasajı, şairin yine hem fiziksel hem de ruhsal olarak hissettiği hiçlik ve tikslenme duygusunu yoğun bir şekilde açığa çıkarmaktadır. Açık bir metafizik ironi, öz-alay ve varoluşsal isyan şiirin temelini oluşturmaktadır. Şair, kendini aşağılayarak varoluşuna yönelik bir sorgulama yapmaktadır. Birinci beyitte kendi kusurlarına dair keskin bir farkındalıkta bulunurken “رَبُّ الْفُؤُونِ” metaforuyla aslında Allah'ın yarattığı diğer varlıkların birer sanat ifade edip güzel olduklarını vurgular. Yani şair, öteki yaratılanlardaki güzellikleri görebilmekle beraber kendisini çirkin bulmaktadır. Kendi varlığını aşağılayarak, dışlanmışlığını ve belki de toplumsal horlanmasını vurgulamaktadır. İkinci beyitte okuyucuyu yine bir anlamsızlık, hiçlik ve varoluşsal kriz ile karşı karşıya bırakır. Eğlence için yaratıldığını düşünerek varoluşuna bir anlamsızlık ve ciddiyetsizlik yüklemektedir. Burada, ironik bir biçimde yaratıcıya dolaylı bir suçlama da yöneltir. Üçüncü beyit yaşadığı varoluşsal krizin en sarsıcı ifadesidir belki de varlığına bir eleştiri getirerek tanrı dahi olsa tanrılığını inkâr eden ilk varlığın yine kendisi olacağını ifade ederek bu dünyada hangi konumda olursa olsun eksik ve yetersiz olacağını vurguladığı söylenebilir. Bu, aynı zamanda ‘ben bu kadar kötü ve lanetli bir şey yaratmazdım’ düşüncesini de içerir. Dördüncü beyitte üçüncü beyte atıf yaparak, tanrı olsa dahi yarattığı karşısında eğileceğini ifade ederek -bir tanrının yarattığı varlık karşısında eğilmesinin akla muhal olduğu düşünüldüğünde- hissettiği yetersizlik duygusunun yoğunluğunu göstermektedir. Buradaki vurguyu, dünyanın tarihî mitolojik şahısları arasında bulunan ve Yunan mitolojisinde en güçlü, en önemli ve gökyüzü ile şimşeklerin tanrısı kabul edilen Zeus’a⁶⁶ kendini benzeterek yapmıştır. Kendini tanrı olsa dahi aşağılarken Zeus’a benzetmesi ayrıca ‘Zeus gibi kendi yaptığımı taparım’ ifadesinde yaratıcıya karşı alaycı bir başkaldırı sezilmektedir.

4. Pesimizmin İstirap Temasına Yansımaları

Edebî metinlerin temel özelliklerinden biri, okuyucuda bir konuya dair hem zihinsel bir anlayış hem de estetik bir yaşantı uyandırma gücüdür.⁶⁷ Bu bağlamda, edebiyatın insanda bıraktığı duygusal etkiler arasında keder ve ıstırapın tesiri, mizahın gücüne kıyasla daha derin ve kalıcıdır. Bu durum, edebiyatçıların yüce idealler peşinde koşmaları ve varoluşa dair daha yüksek bir anlam arayışı içerisinde olmalarıyla ilişkili olabilir. Bu itibarla, hüznün ve ıstırapın etkisi, edebiyatçıların eserlerinde kendini belirgin bir şekilde göstermektedir.⁶⁸ Modern Arap şiirinde de hüznün ve ıstırap teması, dikkat çekici derecede öne çıkmaktadır. Hatta bu tema, çağdaş şairlerin yazdığı şiirlerin çoğunda temel bir eksen haline gelmiştir.⁶⁹ Bu duygu durumunun ortaya çıkmasında, en başta bireyin aşırı hassas ve duyarlı olması etkili olmakla beraber bireysel yaşamındaki tecrübeler ile yaşadığı toplumun ve dönemin şartları da önemli rol oynamaktadır. Bu ıstırap ve hüznün, bazı kişilerin ruhunda karamsarlıkla birleşmiştir. Mâzinî de hayatının hemen her döneminde yaşamın çeşitli zorluklarıyla karşılaştığı için ıstırap duygusu şiirlerinde de ifade ettiği bir tema haline gelmiştir. Bu başlık altında şairin ıstırap yüklü şiirlerinden üç somut örnek incelenecektir.

⁶⁶ Farzad Abedi, “Zeus Kültündeki Greko-Pers Etkileşimler”, *Journal of Universal History Studies* 2/2 (2019), 270.

⁶⁷ Şerif Aktaş, *Şiir Tahlili -Teori ve Uygulama-* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 24.

⁶⁸ ‘Abdül-halim, *el-Mâzinî şâ’iru’n-nefs ve’l-hayât*, 32.

⁶⁹ ‘Izzeddin İsmâ’il, *eş-Şîru’l-‘Arabiyyi’l-mu’âsir: kadâyâhu ve zevâhiruhu’l-fenniyye ve’l-ma’neviyye* (Kahire: Dâru’l-fikri’l-‘Arabî, 1966), 358.

أَخَا بَقِيَّتِي كَمْ تَارَتْ النَّفْسُ تَوَرَّةً
وَهَلْ أَنَا إِلَّا رَبُّ صَدْرٍ إِذَا غَلَا
تُكَلِّفُنِي مَا لَا أَطِيقُ مِنَ الْمَضِّ
شَعَرْتُ بِمِثْلِ السَّهْمِ مِنْ شِدَّةِ النَّبْضِ

• • •

لَبِثْتُ رِذَاءَ الدَّهْرِ عِشْرِينَ حِجَّةً
عَرُوفًا عَنِ الدُّنْيَا وَمَنْ لَمْ يَجِدْ بِهَا
وَبِتَّنَيْنِ يَا سَوْقِي إِلَى خَلْعِ ذَا الْبُرْدِ
مُرَادًا لِأَمَالٍ تَعَلَّلَ بِالزُّهْدِ

• • •

تُرَاغِمُنِي الْأَحْدَاثُ حَتَّى كَأَنَّنِي
فَلَا هِيَ تُصِمِّي الْقَلْبَ مِنْهَا إِذَا رَمَتْ
وَجَدْتُ عَلَى كَرِهِ مِنَ الْحَدَثَانِ
وَلَا تُرْعَوِي يَوْمًا عَنِ الشَّنَانِ
أَبِيتُ كَأَنَّ الْقَلْبَ كَهْفٌ مُهْدَمٌ
أَوْ إِنِّي فِي بَحْرِ الْخَوَابِثِ صَخْرَةٌ
تُنَاطِحُهَا الْأَمْوَاجُ وَهِيَ تُقَلِّبُ

• • •

أَدُورُ بِعَيْنٍ حَبَّرَ الْعَيْشُ لَحْظَهَا
كَأَنَّ فُؤَادِي بَيْنَ سَجْوٍ وَتَرْحَةٍ
وَأَرْجِعُهَا مُحَمَّرَةً كَالشَّقَاقِيقِ
أَدِيبُ تَقْرِيبَهُ أَكْفُ الْحَوَالِقِ

• • •

أَكُنْ غَلِيلِي فِي فُؤَادِي وَلَا أَرَى
أَعَالِجَ نَفْسًا أَكْبَرُ الظَّنِّ أَنَّهَا
سَبِيلًا إِلَى إِطْفَاءِ حَرِّ جَوَى الصَّدْرِ
سَتْدُهَبُ أَنْفَاسًا حَرَارًا عَلَى الدَّهْرِ

• • •

إِذَا اغْتَمَضْتُ عَيْنَايَ فَالْقَلْبُ سَاهِرٌ
وَمَا إِنَّ نَنَامَ الْعَيْنُ لَكِنْ إِخَالَهَا
يُظَلُّ طَوِيلَ اللَّيْلِ يَرُغَى وَيَرُصُّ
تُدِيرُ بِقَلْبِي نَظْرَةً جِئْتُ أَرْفُودُ⁷⁰

Ey güvendiğim dost, ne çok isyan etti ruhum, ve beni dayanamayacağım kadar acıyla sınadı.

Ben kızgın bir göğsün sahibinden başka neyim ki? Her nabzında bir ok saplanmış gibi hissettiğim bir kalp.

• • •

Yirmi iki yıl boyunca yaşamın elbisesini giydim, Ah ne çok isterdim bu giysiye çıkarmayı.

Çünkü dünyada umutlarına ulaşamayan kişi ondan yüz çevirerek kendini zühd ile avutur.

• • •

Hayatın darbeleri öyle inatla üstüme geliyor ki, sanki ben bu acımasız zamanın istemeden var ettiği bir garibim.

Ne attığı darbeler kalbimi susturabiliyor, ne de bir gün düşmanlığından vazgeçiyor dünya.

Geceyi, yıkılmış bir mağara gibi geçiriyorum, rüzgârın oyun alanı olan bir tepenin zirvesinde

Ya da belki, felaketler denizinde dalgaların çarpışıp alt üst ettiği bir kaya gibi duruyorum.

• • •

⁷⁰ Mâzinî, *Divânü'l-Mâzinî*, 1/47-48.

Hayatın bakışımı şaşkına çevirdiği bir gözle dolanırım ve gözlerim,
gelincikler gibi kızarmış halde geri döner.
Yüreğim ise iç çekişle hüznün arasında sıkışmış, keskin pençelerle
parçalanmış bir deri sanki.

•••

İçimdeki ateşi kalbime hapsediyorum, ama göğsümdeki bu kavurucu
yangını söndürecek bir çare bulamıyorum.
Sıcak nefesler gibi zamanın içinde yavaş yavaş yok olup gidecek bu ruhu
taşımaya çalışıyorum.

•••

Gözlerim kapansa bile kalbim hep uyanıktır; bütün gece nöbette, izler,
gözetler
Gözlerim kapalı görünse de gerçekten uyumaz aslında, ama sanırım ben
dalınca gönlümün derinliklerine bir bakış fırlatır usulca.

Şairin kasvetli bir havaya sahip olan ثورة النفس/*Ruhun İsyanı* başlıklı şiirinden verilen bu beyitler, onun içsel karmaşasını ve hayata dair duyduğu hayal kırıklığını güçlü bir şekilde yansıtmaktadır. Şair, tasvirin gücünden faydalanarak yaşadığı ıstırapın derinliğini aktarmaya çalışmıştır. ‘Ruhum isyan etti’ anlamındaki “ثارت النفس ثورة” imgesiyle şairin, ruhun kıvranışını etkileyici bir biçimde betimleyerek, okuyucunun zihninde hayal gücünü harekete geçiren bir sahne canlandırmayı amaçladığı söylenebilir. Gerçekte ruh, ne ayaklanabilir ne de harekete geçebilir; fakat şiirde duyguların taşması bu soyut duruma mecazî bir isyan niteliği kazandırmıştır. Şairin kalbini betimlediği sonraki beyitte, her atışta acı hissettiğini vurgulaması, aslında hayatının her anının ıstırapla yoğrulduğunu ifade etmektedir. Pesimist bir kişiliğin içsel infilakının görüldüğü bu şiirde şair, bastırdığı acılara tahammül edemez hale gelip bunu sığınacağı dostuna açmaktadır. İkinci beyitte şair, fiziksel tepkilerle metafizik ıstırapın birleştiği güçlü bir metafor kullanmıştır. Nabzının her atışının kalbine bir ok saplandığını hissetmesi ıstırapının bedenleştiğini ve kendini bir an dahi bırakmadığını göstermektedir. Şair, acıyı sadece hisseden bir kalp değil, organlarında yaşayan bir beden haline gelmiştir. 1890 yılında doğup 1891 yılında babasını kaybeden ve bu tarihten sonra hayatı allak bullak olan şair, üçüncü beyitte bu duruma gönderme yapmaktadır. *Ruhun İsyanı* başlıklı bu şiir, şairin divanının birinci cildinde yer almaktadır ve bu cilt 1913 yılında yayımlanmıştır.⁷¹ Bu cilt yayımlandığında şair, 23 yaşındadır; beyitte verdiği ‘22 yıl yaşamın elbisesini giydim’ ifadesinde, bir yaşından sonra hayatına yaşamak arzusuyla değil, zorunlulukla katlandığını; özellikle babasının vefatından sonra yaşamın onun için ağır bir yüke dönüştüğü sezilmektedir. ‘Yaşamın elbisesini giydim’ “لبست رداء الدهر” imgesi ile hayat bir ağırlık, zaman bir yük, yaşamak ise bir katlanmadır; bu giysiye çıkarmakla da ölmeyi arzuladığı anlaşılmaktadır. Dördüncü beyitte umut ettiği hiçbir şeye ulaşamayan şair, çaresizce teselliye zühdde aramaktadır. Burada zühdün bir iman tercihi olmadığı, yaşama tutunamayan ruhun savunma refleksi ve dünyevî başarısızlıkla baş etme şekli olduğu söylenebilir. Beşinci beyitte şair, kader, zaman ve olaylar gibi soyut kavramlar ile çatışma halindedir. Mütavaat formda olan “تَرَاغُمْنِي” fiilini tercih etmesi, tek taraflı bir başkaldırı olmayıp, iki tarafın birbirine karşı zorlamasını, adeta bir gerilim sahnesini gözler önüne getirmektedir. Şair, bu dizelerde hayatla çatıştığını ancak o çatışmanın bir irade ile olmadığını, kaderin zaten onu istemediğini ve istenmeyen bir varlık olarak bu dünyada sürüklendiğini dile getirmektedir. Altıncı beyitte Mâzinî, hayatın kendisine karşı bitmeyen bir kin beslediğini ve sürekli olarak saldırıda olduğu mesajı ile kaderi varoşsal düşmanı

⁷¹ Hamdî Sekkût-Marsden Jones, ‘*Alâmu’l-‘edebî’l-mu’âsir fî Mısır: silisiletu biyûgrâfiyyeti nakdiyyeti bibliyûgrâfiyyi 2: İbrâhîm ‘Abdülkâdir el-Mâzinî* (Kahire, Beyrut: Dâru’l-kitâbi’l-Mısri, Dâru’l-kitâbi’l-Lubnânî, bi’l-Câmiati’l-Emrikiyye, 1987), 53.

olarak gördüğü söylenebilir. Yedi ve sekizinci beyitlerde şair, ruhunun içinde bulunduğu hâli mekânsal bir tasvirle ifade etmektedir. Bu tasvir, okuyucunun zihninde, sert dalgalarla çevrili bir okyanusun ortasında, ayaklarını suya doğru sarkıtarak kayalık bir zeminde tek başına oturan bir adamın silüetiyle güçlü ve sinematografik bir görsel sahne oluşturmaktadır. Şair, bu imge aracılığıyla derin yalnızlığını, savunmasızlığını ve ruhsal kırılganlığını gözler önüne sermektedir. Dokuz ve onuncu beyitlerde yer alan, kızıl renge bürünen göz ve parçalanmış bir deriye benzetilen kalp tasviri, yaşadığı ıstırapın yalnızca duygusal değil aynı zamanda bedensel biçim kazandığını göstermektedir. On bir ve on ikinci beyitlerde bir önceki beyitte yaşadığı fiziksel acının, iç dünyasında düşüncelerle sönmeyen, duayla dinmeyen bir halde olduğunu ve derdine derman bulamadığı için bu bastıramadığı isyanı içinde yaşadığını ve bir gün öldüğünde geriye kendisinden bazı izlerin kalacağını anlatmaktadır. Bu izlerin edebi ürünleri olduğu düşünülebilir. Son beyitlerde, uyanıkken çektiği ıstırapın uyuduğunda daha da derinleşmesini ifade etmesiyle kabuslarını kastediyor olabilir. Göz ve kalbin senkronize bir şekilde birbirini gözetlediğini, 'kalbim uyanıktır' anlamındaki "الْقَلْبُ سَاهِرٌ" imgesi ile kalbin uyumadığını yani ıstırap hissetmeye devam ettiğini; "تُدِيرُ بَقْلِي نَظْرَةً" imgesi ile de bir önceki dizeden göze atıf yaparak, kalbi gözetlediğini ve bedensel uyku ile ruhsal uyanıklık arasındaki uçurumdan dolayı kendini rahat bıraktığı bir anının olmadığını ifade etmektedir. Şairin yaşadığı acıyı betimlemek için kullandığı metaforlar ve imgelerden, ıstırapının fizikselleşmiş, dokunulabilir ve hatta gözlemlenebilir bir varlığa dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Bu ıstırap duygusu, taziye niyetiyle şiir gönderen arkadaşı Akkâd'a cevap olarak yazdığı إلى العقاد/Akkâd'a başlıklı aşağıdaki şiir pasajında farklı metaforlar ile yeniden ortaya çıkmaktadır:

لَعُ بُرْدًا إِلَّا لِلْبَيْسِ بُرْدٍ	قَدْ تَرَمَلْتُ فِي الْهُمُومِ فَمَا أَخَذَ
رَ لَكُنْتُ الْجَلِيدَ جَدَّ الْجَلِيدِ	لَوْ رَمَانِي الرَّمَانُ فِي نَضْرَةِ الْغَمِّ
رَ وَلَكِنْ قَدْ حَطَمَ الدَّهْرُ غُودِي	وَلَكَانَ الْمَصْنَابُ كَالْهَزْمِ فِي الصَّخْرِ
هََا عَزَاءٌ لَوَالِدٍ مَفْقُودٍ ⁷²	مَا عَلَيْهِ لَوْ أَنَّهُ كَانَ أَبَقَا

Hüzün örtüsüne büründüm, her çıkardığım elbisenin yerine başka bir yük giyiyorum.

Eğer zaman hayatımın baharında beni vursaydı, kaya gibi metin olurdu. Musibet, o kayadaki küçük bir çatlak gibi olurdu belki; ama zaman benim dayanaklarımı çoktan paramparça etti.

Ne olurdu, Tanrı onu bana bıraksaydı da yıkılmış bir babaya teselli olsaydı!

Kızının vefatı sebebiyle derin bir acı içerisinde olduğu anlaşılan şair, bu şiirde iç içe geçmiş dert hâli, istikrarlı ıstırap ve kaçışsızlığı mecazlarla dile getirmektedir. 'Hüzün örtüsüne büründüm' anlamındaki "تَرَمَلْتُ فِي الْهُمُومِ" imgesi ile şairin elemi bir elbise gibi giydiğini ve üzerini değiştirse dahi yeniden aynı ağırlıkta bir elbise giydiğini bu sebeple acıların girdabından kurtulamadığını ifade ettiği söylenebilir. Burada "بُرْدٌ" kelimesini aynı cümlede hem giysi ve örtü manasında hem de taşıması ağır bir yük anlamında kullanarak güçlü bir mecaz ortaya koymuştur. Ayrıca 'hayatımın baharında beni vursaydı' ifadesinden kızının vefatının kendisinin ilerleyen yaşlarında olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki zaman vurgusu önemlidir, çünkü ilerleyen yaşlarda olması artık acılarla yüzleşebilen biri değil de acılara karşı benliğindeki dal anlamındaki "غُودٌ" kelimesi ile sembolize ettiği iç direncini ve dayanakları yitirmiş olduğu bir ruh halini yansıtmaktadır. Dolayısıyla burada pesimizmin melankoli halinin ötesinde, yılgınlık ve tükenmişlik hali

⁷² Mâzinî, *Divânü'l-Mâzinî*, 3/315.

görülmektedir. Fakat bu ruh hali, kendisinde edilgen bir kabulleniş değil, Tanrı'ya karşı bir sitem ve hatta doğrudan bir isyan olmasa da yüce kudrete bir hesap sorma olarak ortaya çıkmıştır. Zira “مَا عَلَيْهِ” yüzeyde yumuşak bir soru gibi görünse de altında derin bir kırılma, acı ve öfke barındırmaktadır. Şairin şiirde tercih ettiği bu ifade, onun pesimist yöneliminin yalnızca yalnızlık ve ümitsizlik ile sınırlı kalmadığını, hatta yaşadığı duygusal taşma sonucu zaman zaman yaratıcıyla duygusal çatışma boyutuna kadar varabileceğini ortaya koymaktadır.

Şairin pesimist eğiliminin ıstırap tezahürü, onun مناجاة شاعر / *Şairin Yakarması* başlıklı şiirinden verilen aşağıdaki pasajda benzer ağırlıkla kendini hissettirmektedir:

يَا شَاعِرُ النَّفْسِ كَمْ أَبْكََاكَ مَصْرَعُهَا	لَقَدْ بَكَيتُ عَلَى خَرْقَاءٍ مُضَيَّاعٍ
أَسْنَبْتُ أَدْيِي عَيْنٍ مَا تَرَكْتُ لَهَا	نَمْعًا يُرَاقُ عَلَى رُزْءٍ وَأَوْجَاعٍ
إِذَاكَ دَهْرُكَ حَتَّى أَلَسْتُ تُخْفِلُهُ	فَمَا تُبَالِي بِإِخْمَاصٍ وَإِشْبَاعٍ
وَأَسْتَطَعْتُكَ اللَّيَالِي كُلَّ حَافِقَةٍ	فَمَا رَأَتْ مِنْكَ إِلَّا غَيْرَ مُجْرَاعٍ ⁷³

Ey ruhun şairi, ne çok ağlattı seni onun acı yıkılışı; yitip giden, savruk o ruha gerçekten çok ağladın,
Gözlerin o kadar acı akıttı ki, artık ne hüznüyle ne de musibetlere bir damla yaş kalmadı.
Yaşadığın çağ seni öyle yıprattı ki, artık ona aldırımıyorsun; ne açlık ne de tokluk fark etmiyor sana.
Geceler seni her çetin yoldan geçirdi, ama senden ne feryat duydu ne de sarsıntı gördü.

Mâzinî, bu pasajda karamsarlık boyutundaki ıstırapını kullandığı metaforlar ile derinleştirerek yansıtmaktadır. En başta kendini ruhun şairi olarak nitelendirmesi, şairin hassas ve duyarlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bununla beraber bu ruh şairinin iç dünyasını tasvir ederken Mâzinî, hayatını anlamsız tercihler ile heba etmiş anlamındaki “خَرْقَاءٍ مُضَيَّاعٍ” ifadesiyle kalemini oldukça acımasız kullanmıştır. Bu bağlamda ifade etmiş olduğu ağlama eylemi, içsel bir itiraf ile kendine ve yaşama duyduğu kırılganlığın dışı vurumu olarak ifade edilebilir. Ağlama eylemi için damlamak manasındaki bir fiili değil de akıtmak manasındaki “أَسْنَبْتُ” fiilini tercih ederek hüznün halinin sürekliliğini sembolize etmiştir. Ardından akarak tükendiğini belirterek de iç dünyasının tamamen boşaldığını ve tükendiğini göstermektedir. Şair, “الدَّهْرُ” kavramını yalnızca bir akış değil acıların faili olarak kendisini sarsan bir güç olarak görmektedir. Hayatın tüm zorlukları karşısında, ruh hâlinin ne yokluktan ne de bolluktan etkilenmez olup fakat bunlara karşı duyarsızlıktan ziyade zamanında göstermiş olduğu aşırı duyarlılıktan kaynaklı bir donukluk ve tepkisizlik hali içinde olduğunu ifade etmektedir. Şairin son beyitte gecelere yaptığı vurgu, zamanın acı sınavasını temsil etmektedir. Yaşadığı her türlü sınamaya karşı ağlamaz ve feryat etmez oluşunun, metanete değil duygusal refleksleri kaybediş ve donukluk haline işaret etmekte olduğu yorumu yapılabilir.

Sonuç

Edebî ürünleriyle modern Arap edebiyatı sahasındaki ilmi hareketliliği arttıran ve Arap edebiyatının modernleşme sürecinde hem şair hem de yazar olarak önemli bir yere sahip olan İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî, bireyin iç dünyasına odaklanan pesimist bir duyarlılığın edebî düzlemde temsil bulduğu örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada, Mâzinî'nin şiirsel söyleminde pesimist temayülün yapısal, tematik ve metaforik düzeyde nasıl şekillendiği

⁷³ Mâzinî, *Divânü'l-Mâzinî*, 1/61.

analiz edilmiştir. Mısır'da doğup büyüyen Mâzinî'nin şiir dünyası, bireysel ve varoluşsal temaların yoğunluk kazandığı bir atmosferde şekillenmektedir. Bu çalışmada özellikle karamsar yönelimin vücut bulduğu anahtar kavramlardan olan ölüm, varoluşsal krizden hareketle hiçlik duygusu ve ıstırap temalı şiirler ele alınmış olsa da araştırma kapsamında incelenmeyen ancak şairin şiir divanında yer alan diğer şiirlerde; aşk, acı, umutsuzluk gibi bireysel duyguların yanı sıra; toplumsal eleştiri, insan doğasının çelişkileri, kozmolojik sorgulamalar, ölüm ve sonsuzluk gibi daha geniş ontolojik meseleler de yer almaktadır. Şairin ölüm, hiçlik ve ıstırap gibi kavramlara yüklediği anlam, onun şiirinde derin bir varoluşsal kriz tablosu oluşturmaktadır. Bu kriz, sadece içsel bir ruh hâlinin ürünü değil; aynı zamanda şairin yaşadığı dönemin sosyal, siyasal ve kültürel bağlamıyla da ilişkilidir. Kişisel hayatındaki melankolik yönelimler, ekonomik sıkıntılar, toplumsal yabancılaşma ve ruhsal kırılmalar, Mâzinî'nin şiirsel evreninde pesimizmin temel yapı taşları hâline gelmiştir. Bununla birlikte, onun karamsarlığını mutlak bir nihilist boşluk duygusuyla özdeşleştirmek doğru değildir; zira şiirlerinde zaman zaman varoluşsal sorgulamalara ve anlam arayışına da yer verdiği görülmektedir.

Araştırmanın temel verileri, şairin pesimist duyusunu şekillendiren yapısal unsurların, tema boyutunda olduğu gibi imge, sembol ve metaforlar boyutunda da kendini göstermektedir. Göz, kalp, göğüs gibi bedensel motifler; gece, geçmiş ve bekleyiş gibi zaman imgeleri ve mezar, çocuk, anne, rüya, iç çekiş ve toz gibi diğer sembol ve metaforlar, Mâzinî'nin şiirinde yalnızca estetik öğeler değil, aynı zamanda psikolojik ve metafizik derinliğe sahip simgeler hâlinde şiirine yansımıştır. Bu unsurlar, şairin şiir evreninde hayat ile ölüm arasındaki sınırı silikleştirerek en başta kendisini sonra da okuyucuyu, yaşamın anlamını ölüm üzerinden sorgulamaya götürmektedir. Zaman algısı, çoğu zaman geriye dönük pişmanlıkların, hatıraların ve kaybedilmiş sevinçlerin ağırlığıyla şekillenirken; geleceğe dönük tahayyüller ise ancak ölümle gelen suskunluk ve kesinlik üzerinden değer kazanmaktadır. Ayrıca onun şiirinde ölüm, ne dramatik bir son ne de metafizik bir kurtuluş olarak çizilir. Aksine, ölüm burada sürekli yaşanan, içselleşmiş bir haldir; kişinin artık yaşamla kuramadığı ilişkiyi ölüm üzerinden anlamlandırma çabasıdır.

Hayatını bidâyetinden nihâyetine kadar yoğun duygularla gözlemleyip yaşadığı trajik hadiseleri analiz etme yeteneği bariz belli olan Mâzinî'nin şiirlerinde hayat, çoğu zaman yalnızca bir yük değil, aynı zamanda çözülmeye yüz tutmuş bir anlam sisteminin artık taşınamaz hale gelmiş dışavurumu olarak görünür. Onun şiiri, klasik anlamdaki hüznün ve melankoliden çok daha ötede, insanın zamanla, hatıralarla, kendi bedeniyle ve ruhuyla olan çatışmasını merkezine alır. Yaşamının bizzat kendisi bir tür ölüm olarak algılanır; zaman ilerledikçe benliğin eksildiği, insanın kendi içine gömüldüğü bir süreç olarak tanımlanır.

Şairin pesimist şiir dili, zaman zaman ironik başlıklar, soru cümleleri, zıtlık içeren imgeler ve dramatik anlatım tarzıyla birleşerek okuyucuda derin bir etki yaratmaktadır. Bu etki, şiirdeki karamsarlığın sadece içerikle sınırlı kalmadığını, biçimsel olarak da kendini yapılandırıldığını gösterir. Şiirinde argümantatif üslup ile; soru sorma, sorgulama ve zıtlıkları bir arada kullanma yoluyla şiirin izleğini okuyucuya düşündürme ve onda derin duygular oluşturma ön plandadır. Yine hicâc üslubu ile çürütme, akıl yürütme ve deliller kurma vasıtasıyla okuyucuyu şiirin bakış açısına ikna etme uğraşı da onun şiirinde kendini göstermektedir. Mâzinî, şiiri retorik bir metin olmanın ötesine taşıyıp varoluşsal bir sorgu alanına dönüştürmektedir. Bu üslup, okuyucuyu sadece izleyen değil, şiire dahil olan ve duygudaşlık kuran bir özne haline getirmektedir.

Sonuç olarak Mâzinî'nin şiirinde pesimizm hem bireysel hem de toplumsal yönleriyle temellendirilmiş; duygu ve düşünce ekseninde zengin bir şiirsel yapı içerisinde dile getirilmiştir. Her ne kadar müzmin bir takıntılılık hâli bu yönelimi besliyor görünse de Mâzinî'nin karamsarlığının yapısal bir özelliği olmaktan ziyade, yaşadığı bireysel trajediler, maruz kaldığı sosyal adaletsizlikler ve yöneldiği edebî çizgiler neticesinde zamanla derinleştiği söylenebilir. Yani şairin içsel kırılmalı, yaşadığı dönemin gerçeklikleriyle birleşerek edebî bir pesimist dil ortaya çıkarmış, bu dil ise imgeler, metaforlar ve yapısal tekniklerle desteklenmiştir.

Bu çalışma, modern dönem Arap edebiyatında karamsar bir şair olarak tanımlanabilecek olan Mâzinî'nin şiirindeki pesimist söylemin çok katmanlı doğasını ortaya koyarak, modern Arap şiirine yönelik daha derinlikli ve analitik yaklaşımların geliştirilmesine olanak sağlayacaktır. Bu bulgular ışığında ileriye dönük olarak bu alanda yapılabilecek çalışmalar arasında, Mâzinî'nin pesimist şiir anlayışının çağdaşlarıyla (örneğin Mahmûd Sami el-Bârûdî, Ahmed Zekî Ebû Şâdî gibi) karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi, onun edebî mirasının daha geniş bir bağlama oturtulmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca Mâzinî'nin şiirlerindeki pesimist yönelimin, onun düzyazı metinlerindeki (özellikle makaleleri ve kısa hikâyeleri) karamsar dünya görüşüyle ne ölçüde örtüştüğü ve şiirindeki iç monolog yapılarının biçimsel çözümlemesi gibi konular ileri araştırmalar için muharrirlere verimli zeminler sunacaktır.

Kaynakça

- 'Abdû'l-halîm, 'Abdû'l-latîf. *el-Mâzinî şâ'iru'n-nefs ve'l-hayât*. Kahire: Dâru'l-Misriyyeti'l-Lubnâniyye, 1998.
- 'Asîrî, İbrâhîm b. Yahyâ b. Ahmed. "et-Teşâum fî şî'ri'l-'Akkâd: er-ru'ye ve'l-edâh". *Mecelletu kulliyeti'l-luğati'l-'Arabiyyeti bi'l-Kâhire* 44 (2024), 623-732.
- Abedi, Farzad. "Zeus Kültündeki Greko-Pers Etkileşimler". *Journal of Universal History Studies* 2/2 (2019), 269-287.
- Aktaş, Şerif. *Şiir Tahlili -Teori ve Uygulama-*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 2009.
- Ayyıldız, Mustafa-Birgören, Hamdi. *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 2009.
- Badawî, Modammed Mustafa. "al-Mâzinî the Novelist". *Journal of Arabic Literature* 4 (1973), 112-145. <https://www.jstor.org/stable/4182911>
- Banabak, Leyla. *İbrâhîm Abdülkâdir el-Mâzinî'nin Mîmî, Leylâ ve Fetâtu'l-Hâra Adlı Öykülerinin Teknik Açısından İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Brugman, Jan. *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*. Leiden: E. J. Brill, 1984.
- Calp, Mehrali. *Edebiyat Bilgi ve Kuramları I*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Basım, 2017.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 3. Basım, 1999.
- Çetin, Nurullah. *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 15. Basım, 2019.
- Çetişli, İsmail. *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Dayf, Şevkî. *el-Edebü'l-'Arabiyyu'l-mu'âsir fî Mısır*. Kahire: Dâru'l-me'arif, 10. Basım, 1961.
- Delcî, Ahmed b. Ali. *el-Fellâketu ve'l-meflûkûn*. Mısır: Matba'atu's-şâ'b, 1322/1904.
- Direkler, Emine. *Modern Arap Şiirinde Dîvan Ekolü'nün Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Ekhtiar, Ousama-Sevinç, Eyüp. "Modern Arap Şiirinde Medresetü'd-divan'ın Teori ve Pratiği Arasındaki Çelişkiler". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (2017), 83-101.
- Ekinci, İsmail-Çelik, Orhan. "İbrahim Abdülkadir el-Mâzinî ve 'el-Bahs 'anî'z-zeheb' İsimli Hikâyesi". *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi* 5/1 (2021), 168-189. <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.8.10>
- Fâhûrî, Hannâ. *el-Câmi' fî târihi'l-edebî'l-'Arabî: el-edebü'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-cil, 1. Basım, 1986.
- Fuâd, Ni'mât Ahmed. *Edebü'l-Mâzinî*. Mısır: Mektebetü'l-hancî, 1954.
- Hâfâcî, Muhammed 'Abdûlmun'im. *Dirâsât fî'l-edebî'l-'Arabiyyi'l-hadîs ve-madârisih*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-cil, 1. Basım, 1992.
- Hammûde, Muhammed Cibrîl Ebû'l-Futûh. "el-Mevt fî şî'ri'l-Mâzinî (h. 1369/m. 1949): dirâse tahliliyye fî dav'î'l-menheci'n-nefsî". *Mecelletu Kulliyeti'l-luğati'l-'Arabiyye bi Esyût* 42 (2023), 3130-3228.
- Heykel, Ahmed. *Tatavvuru'l-edebî'l-hadîs fî Mısır*. Kahire: Dâru'l-me'arif, 6. Basım, 1994.
- Hüseyin, Taha. *el-Eyyâm*. Kahire: Mektebetü'l-iskenderiyye, 1. Basım, 1992.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmâîl. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Mecmû'a mine'l-muhakkikîn. 20 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, Özel Basım, 2015.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr Ruveyfî'. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru sâdir, 1414/1993.
- İsmâ'îl, 'İzzeddîn. *eş-Şî'ru'l-'Arabiyyi'l-mu'âsir: kadâyâhu ve zevâhiruhu'l-fenniyye ve'l-ma'neviyye*. Kahire: Dâru'l-fikri'l-'Arabî, 3. Basım, 1966.
- Ka'kî, Süreyya bnt. Beşîr b. Muhammed. *et-Teşâum 'inde Abdurrahman Şükrî: dirâse tahliliye nakdiyye*. Mekke: Câmî'atu ummî'l-kurâ, kulliyetu'l-luğati'l-'Arabiyyi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Kabbîş, Ahmed. *Târîhu's-şî'ri'l-'Arabiyyi'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-cil, 1971.
- Keser, Adem. "İbrahim Abdülkâdir el-Mâzinî'nin Romanlarında Öne Çıkan Temalar". *Tasavvur-Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/1 (2023), 295-323. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1247290>

- Keser, Adem. *İbrâhîm Abdulkâdir el-Mâzinî'nin Sundûku'd-Dunyâ Adlı Eserindeki Hikâyelerin Teknik ve Tematik Açısından İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Keser, Adem. *Modern Arap Edebiyatında İbrahim Abdulkadir el-Mâzinî ve Üç Romanı*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Keser, Adem. *Modern Arap Edebiyatında İbrahim Abdulkadir el-Mâzinî ve Üç Romanının Teknik ve Tematik Açısından İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Kolcu, Ali İhsan. *Edebiyat Kuramları: Tanım-Tenkit-Tahlil*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları, 1. Basım, 2008.
- Korkmaz, Ferhat. *Başlangıcından Cumhuriyet'e Yeni Türk Şiirinde Melankoli*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 30 Aralık 2024. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Lefevere, Andre. *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint*. Amsterdam: Van Gorcum, 1975.
- Mâzinî, İbrâhîm 'Abdülkâdir. *Dîvânü'l-Mâzinî*. 3 Cilt. Kahire: Müessesetü hindâvî, 2013.
- Mâzinî, İbrâhîm 'Abdülkâdir. *Fi't-Tarîk*. Kahire: Müessesetü hindâvî, 2010.
- Mâzinî, İbrâhîm 'Abdülkâdir. *Kissatu Hayâtin*. Kahire: Müessesetü hindâvî, 2010.
- Mâzinî, İbrâhîm 'Abdülkâdir. *eş-Şi'r: gââyâtuh ve vesâituh*. Beyrut: Dâru'l-fikru'l-Lubnânî, 1990.
- Mendûr, Muhammed. *Muhâdarât an İbrâhîm el-Mâzinî*. y.y.: Câmi'atu'd-duveli'l-'Arabiyye ma'hadu'd-dirâsâtî'l-'Arabiyyetî'l-'âliyye, 1954.
- Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 22. Basım, 2012.
- Munazzam, Hâdî Nazarî-Ahmedî, Hâtira. "et-Teşâum fî şî'ri Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî ve 'Abdurrahman Şükrî". *Mecelletu idâ'ât nakdiyyetu fi'l-edebeyni'l-'Arabiyyi ve'l-Fârisî* 12 (2013), 196-213.
- Polat, Hüseyin. "Dîvân Ekolü". *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 16/42 (2016), 69-94.
- Sartre, Jean-Paul. *Varoluşçuluk*. çev. Asım Bezirci. İstanbul: Say Yayınları, 15. Basım, 1999.
- Sekkût, Hamdî-Jones, Marsden. *'Alâmu'l-edebî'l-mu'âsir fî Mısır: silisiletu biyûgrâfiyyeti nakdiyyeti bibliyûgrâfiyyi 2: İbrâhîm 'Abdülkâdir el-Mâzinî*. Kahire: Dâru'l-kitâbî'l-Mısırî, Beyrut: Dâru'l-kitâbî'l-Lubnânî, Kahire: bî'l-câmiati'l-Emrikiyye, 2. Basım, 1987.
- Suveyf, Mustafa. *el-Ususu'n-nefsiyye li ibdâ'i'l-fenniyyi fi şî'ri hâssa*. Kahire: Dâru'l-me'ârif, 4. Basım, 1969.
- Şerîf, Ali Kâmil Ali. *Zâhiratu't-teşâum fî şî'ri'l-'Arabiyyi'l-kadîm ve'l-hadîs*. Ürdün: Câmi'atu'l-'ulûmi'l-İslâmiyyetî'l-'Alemiyyi, kulliyetu'd-dirâseti'l-'ulyâ, Doktora Tezi, 2011.
- Taftalı, Oktay. *Acının Eşiğinde Yaşama Felsefesi*. İstanbul: Destek Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Yangın, Abdulmelik. *İbrâhîm Abdulkâdir el-Mâzinî'nin Mensûr Eserlerinde İroni*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Zirikli, Hayreddîn b. Muhammed b. 'Ali b. Fâris. *el-'Alâm kâmu'su terâcîm*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-'ilmi li'l-melâyîn, 15. Basım, 2002.
- Zor, Salih-Günday, Hüseyin. "Dîvân Grubu'nun Arap Şiirini Biçimsel ve Tematik Olarak Değerlendirmede Başvurduğu Kriterler". *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/39 (2020), 823-844. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.655711>
- Zor, Salih. *Dîvân Grubu'nun Modern Arap Edebiyatındaki Yeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.